

INSTITUT OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1993

VILNIUS 1994

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1993

VILNIUS 1994

STATE OF CALIFORNIA - DEPARTMENT OF REVENUE

ALVIN K. ...
MAYOR ...
YONKERS

...

...

...

...

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

1993 M. 12 M. 15 D.
VILNIUS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
1993 METAI

VILNIUS, MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA, 1994

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas MERKYS (vyr. redaktorius), Antanas TYLA (vyr. redaktoriaus pavad.), Al-
fonsas EIDINTAS, Vytautas KAZAKEVICIUS, Vacys MILIUS, Gediminas RŪDIS,
Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Redakcijos adresas:

2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

ISBN 5-420-01308-8

© Lietuvos istorijos institutas, 1994

MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

SVARBIAUSI 1993 M. LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO MOKSLINĖS IR MOKSLINĖS ORGANIZACINĖS VEIKLOS REZULTATAI

1993 m. Lietuvos istorijos instituto mokslininkai vykdė 18 mokslo tyrimo programų, 4 jų baigė, parengė spaudai 140 autorinių lankų rankraščių.

Baigtos programos:

„Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki mūsų dienų“ (vientomis). Vadovai: hab. dr. A. Eidintas, dr., doc. J. Kiaupienė. Autoriai: A. Kuncevičius (archeologija), Z. Kiaupa ir J. Kiaupienė (LDK laikai), E. Aleksandravičius (XIX a.), Č. Bauža, A. Eidintas, R. Lopata, G. Rudis, A. Senn'as, R. Zizas ir V. Zalys (XX a.). Darbas apėmia laikotarpį nuo lietuvių tautos ištakų iki 1990 03 11 Nepriklausomybės akto. Jame nagrinėjama Lietuvos politinė visuomeninė istorija. Vientomyje atskleidžiama, kaip susidarė, buvo įtvirtinamas ir saugojamas Lietuvos valstybingumas, parodomi šį visuomenės politinės ir intelektualinės brandos procesą lėmę bei lydėję socialiniai, konfesiniai ir kultūros reiškiniai. Parodomas Lietuvos istorijos koncepcijų prieštaringumas, istoriografijoje įvairiai interpretuojami klausimai. Darbas parašytas remiantis plačia naujausių tyrinėjimų bei istorijos šaltinių medžiaga, turi bibliografiją, žemėlapius, iliustracijų. „Lietuvos istoriją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų“ anglų kalba leidžia Lituanistikos tyrimo ir studijų centras (JAV, Čikaga), lietuvių kalba — Valstybinis leidybos centras (Vilnius).

„Lietuvos istorijos metraštinė 1993 metai“. Vadovas hab. dr. prof. V. Merkys, spaudai parengė R. Strazdūnaitė. 1993 m. parengtas eilinis tęstinio leidinio tomas.

„Kova dėl Lietuvos politinės nepriklausomybės 1940—1945 metais“. Vadovas: hab. dr. H. Šadžius. Parengta kolektyvinė monografija, kurioje, remiantis buvusio Valstybės saugumo komiteto, Vidaus reikalų ministerijos, Rusijos Ypatingojo archyvo medžiaga, parodomi įvairių Lietuvos visuomenės sluoksnių, partijų ir organizacijų idėjiniai bei politiniai siekiai, priešinimasis sovietinei ir nacistinei jėgoms, kova už Lietuvos politinio savarankiškumo atkūrimą. Nagrinėjama sovietinio represinio aparato veikla slopinant pasipriešinimo sąjūdį, parodoma lietuvių ginkluotos ir pasyvios rezistencijos formos.

„Kova dėl Lietuvos politinės nepriklausomybės D. 2. Vadovė: hab. dr. R. Merkienė. Iširtos XX a. astronominio, fenologi-

nio ir religinio kalendorių lietuvių pasaulėjautoje sąsajos, sukurtas ekologinės sistemos kalendorinių papročių sąsajos modelis. Išaiškinta, kaip Lietuvos kaimo žmonės suvokė ir vertino laiko sakralumą; prie jo derino savo elgesį. Išaiškinta, kurie papročiai buvo bendri visai Lietuvai ir kurie būdingi tik jos dalims, nustatytas jų santykis su gretimų tautų papročiais. Aptariami kaimo jaunimo bendravimo ypatumai ir bendri dėsnin-gumai, kurie Lietuvos jaunimo iniciacijos papročius sieja su visos Eu-ropos papročiais. Tyrinėjimuose atsispindi konfesiniai ir teritoriniai pa-pročių skirtumai. Dešimtyje žemėlapių parodoma Lietuvos kaimo bendruo-menės motinystės, kūdikio gimimo, krikštynų, moters įvesdinimo į baž-nyčią papročių paplitimas.

Archeologijos skyriaus bendradarbiai tyrinėjo ir žvalgė 15 objektų Lie-tuvoje. V. Šimėnas dalyvavo kraštotyrinėje ekspedicijoje po Sembos pu-siasalį Kaliningrado srityje, R. Jarockis dalyvavo akmens amžiaus gy-venvietės kasinėjimuose Hanau (Vokietija, Heseno žemė), G. Puodžiū-nas — Vengrijos ir Anglijos Aukštutinės Tisos tyrimų programoje, žvalgė Šiaurės rytų Vengrijos archeologijos paminklus.

Etnografijos skyriaus bendradarbiai vadovavo ekspedicijoms 33 Lie-tuvos rajonuose ir Vilniaus mieste, užrašė 1080 lapų pasakojimų, užpildė 200 anketų, padarė 90 fonototraukų.

Buvo išspausdinta institute bendradarbių parašytų 10 monografių, 106 straipsniai mokslo leidiniuose, 92 jų — Lietuvoje, 14 — užsienyje (iš jų 5 — NVS šalyse), 23 įvairaus pobūdžio darbai (dokumentų rinkiniai, bro-šiūros, informacijos) ir 11 mokslo populiarinimo straipsnių.

Lietuvos istorijos institutas 1993 suorganizavo 4 konferencijas: „Lietu-vių rezistencija ir Štuthofas“ (kovo 18 d.), „Lietuva XVI amžiuje: tęstinu-mas ir naujovės“ (lapkričio 16—17 d.), „Tauta ir valstybė“ (lapkričio 25 d.), „Tradicinė ir dabarties etnokultūra“ (gruodžio 2 d.). Instituto mokslininkai Lietuvoje vykusiose konferencijose perskaitė 80 pranešimų ir užsienyje vykusiose — 11 pranešimų.

Lietuvos istorijos institutas 1993 m. palaikė mokslinius ryšius su užsie-nio mokslo institutais bei aukštosiomis mokyklomis. Pagal tiesioginių ry-šių pasikeitimo programą su Lenkijos Respublikos mokslo institucijomis, taip pat asmeniškai pasirūpinę stipendijomis Vokietijos bibliotekose bei archyvuose dirbo 14 instituto bendradarbių. Be to, hab. dr. R. Rimantie-nė skaitė paskaitas Freiburgo universitete (Austrija), dr. E. Aleksandra-vičius — Ilinojaus universitete (Čikaga, JAV). Trys instituto bendradar-biai stažavosi užsienio mokslo centruose: R. Lopata — Viskonsino-Madi-sono universitete (JAV), R. Miknys ir V. Pugačiauskas — A. Mickevičiaus Lenkų bibliotekoje Paryžiuje (Prancūzija). Mainais institute dirbo ir stažavosi 13 užsienio mokslininkų.

1993 m. sausio 1 d. institute dirbo 109 etatiniai darbuotojai: 50 moks-lininkų, iš jų 12 habilituotų daktarų ir 39 daktarai. Habilituoto daktaro disertacijas apgynė 4, daktaro disertacijas — 10 mokslinių bendradarbių. Lietuvos istorijos instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto istorijos krypties doktorantūroje mokėsi 15, etnologijos krypties doktorantūroje — 5 doktorantai.

Nuo 1993 m. rugsėjo 27 d. laikinai, o nuo lapkričio 15 d. pastoviai instituto direktoriaus pavaduotoju mokslo reikalams išrinktas dr. E. Rimša.

T. Bairauskaitė

Konferencijos, pasitarimai, simpoziumai

ARCHEOLOGŲ KONFERENCIJA ŠIAULIUOSE

1993 m. vasario 10 d. Šiaulių miesto savivaldybės salėje įvyko mokslinė konferencija „Miestas ir archeologijos paminklas“, kurią suorganizavo Šiaulių miesto savivaldybė ir „Aušros“ muziejus. Konferencijos metu pranešimus skaitė: G. Zabiela (Vilnius) „Archeologijos paminklų kompleksai“, R. Olišauskas (Šiauliai) „Šiaulių archeologijos paminklų apsaugos problemos“, B. Salatkienė (Šiauliai) „Lieporių gyvenvietė ir kapinynas“, A. Cerniauskas (Šiauliai) „Miesto planavimas archeologijos paminklo teritorijoje“, J. Genys (Klaipėda) „Žardės gyvenviečių kompleksas ir jo santykiai su naująja Klaipėda“, A. Baublys (Biržai) „Biržų senamiesčio archeologinių tyrinėjimų problemos“, G. Puodžiūnas (Vilnius) „Archeologiniai tyrinėjimai Bakšių senovės gyvenvietėje“, A. Astrauskas (Vilnius) „Marvelės kapinynas“, R. Jarockis (Vilnius) „Bubių piliakalnis — Dubysos pilis: planai ir perspektyvos“.

Diskusijų metu kalbėjo Šiaulių miesto tarybos deputatai, savivaldybės pareigūnai. Buvo plačiai aptariami aktualūs archeologijos paminklų, esančių miesto įtakos zonoje, apsaugos, archeologinių tyrinėjimų bei galimos integracijos į miestą klausimai. Konferencijos medžiagą numatoma išleisti atskiru leidiniu.

R. Jarockis

PROTESTANTIZMAS LIETUVOJE: ISTORIJA IR DABARTIS

Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugijos bei Biržų krašto muziejaus „Sėla“ suorganizuota tarptautinė mokslinė konferencija „Protestantizmas Lietuvoje: istorija ir dabartis“ įvyko 1993 m. kovo 9—10 d. Vilniaus universiteto Teatro salėje. Buvo perskaityti 27 pranešimai.

Prof. S. Kregždė, atidarydamas konferenciją, priminė, kad draugijos steigiamasis susirinkimas skelbė, jog ši pasaulietinė draugija bandys palaikyti protestantizmo puoselėtas vertybes: toleranciją, kitaip mąstančių supratimą.

Dr. I. Lukšaitė (Vilnius), aptardama „XVI—XVII a. reformacijos raidos Lietuvoje reikšmę“, nagrinėjo, kaip reformacijos pradėtos naujovės Lietuvos kultūros gyvenime buvo įgyvendinamos, taip pat jų kelius į visuomenę, jų brandumą. Nagrinėjo ir evangelikų, ir katalikų kultūros veikėjų naujovių kūrimo pastangas. Teigė, kad reformacijos reikšmę rodo ne tik tai, ką evangelikai patys sukūrė, bet ir tai, ką aktyvioji pusė paskatino sukurti katalikiškąją visuomenės dalį.

Kun. J. Norvila perskaitė H. Yčaitės (JAV) pranešimą „Lietuvių evangelikų bažnyčia“, kuriame argumentavo nuostatą, jog evangelikai nereikalauja aklojo tikėjimo. Siūlė terminą „evangelikai“ vartoti kaip bendrą ir evangelikams reformatams, ir evangelikams liuteronams. Pabrėžė, kad eukumeninis amžius reikalauja iš visų pakantumo, kurio reikalauti visų pirma būtina iš savęs.

K. D. Smitas (K. D. Schmidt; Harksheim, Vokietija) pranešime „M. Liuterio reikšmė kalbos, tikėjimo ir identiteto raidai, jo įnašas į tautos kultūrą“ aiškino M. Liuterio teiginius „Nuteisinimą tik tikėjimo pagrindu“ ir jo principus, teigė, kad evangelijos suvokimas gimtąja kalba teikia žmogui galimybę gilinti savo tikėjimą ir identifikuoti save kaip krikščionį.

Ukrainos MA akademikas A. Nepokupnas (Kijevas) pranešime „Gimtoji kalba ir reformacija: pirmieji trys M. Mažvydo katekizmo žodžiai“ analizavo žodžius „Knygelės pačios byla“. Lygino daugelio XVI a. katekizmų ir kitų knygų pavadinimus, kuriuose buvo mažybine forma personifikuojama knygelė. Pastebėjo M. Liuterio kalbos būdo įtaką daugeliui pirmųjų knygų, išskyrė tą kalbėjimo būdą kaip protestantišką tarmę — raštijos pradžios tarmę.

Doc. A. Juška (Klaipėda) pranešime „Reformacija — esminis faktorius, saugojęs lietuviybę Mažojoje Lietuvoje“ nagrinėjo problemą, kodėl nedidelė lietuvininkų etnografinė grupė 600 metų išlaikė lietuviybę, o Vilniaus kraštas per XIX—XX a., t. y. per vieną šimtmetį, nutautėjo. Siūlė atsisakyti mito, kad Mažojoje Lietuvoje buvo vykdoma germanizacija, teigė, kad valstybinė valdžia jos nevykdė iki XIX a., nors vienas kitas valdininkas siekė germanizuoti lietuvius. Esminė lietuviškumo išlaikymo priežastis buvusi reformuota bažnyčia, didelę reikšmę teikusi gimtajai kalbai, taip pat demokratiška pačios bažnyčios sandara.

D. Froidenbergo (D. Freudenberg; Detmold, Vokietija) pranešimą „Reformacija — nuolatinis bažnyčios poreikis“ vertė ir perskaitė Balčiauskienė. Apžvelgė bažnyčios istoriją kaip Kristaus skelbto tikėjimo buveinę, kurioje nie visados jis pats išlaikomas. Bažnyčios istoriją interpretavo kaip tikėjimo istoriją, o reformaciją — naujo mąstymo raidą, neturinčią pabaigos. Mano, kad reformacija yra ne tik protestantų bažnyčių reiškinys. Teigė, kad katalikai pasauliečiai savo eukumeninėmis nuostatomis yra toliau pažengę, nei tai suvokia bažnyčių vyresnieji; tai esąs taip pat reformavimas, kaip nuolatinio atsinaujinimo būtinybė.

Prof. H. Visneris (H. Wisner; Varšuva, Lenkija) nagrinėjo „Kristupo Radvilos (1585—1640) požiūrį į tikėjimą“, apžvelgė jo įkurtas mokyklas, finansuotus leidinius. Nagrinėjo tolerantiškus jo santykius su jėzuitais, vyskupu Valavičiumi, o santykiams su arijonais (Liubče, Kėdainiuose) taikė naudingumo kriterijus, draudė plėsti jų bendruomenes; artimiausioje jo dvaro aplinkoje buvo visų tikybių žmonių, išskyrus arijonus. Savo dvaruose bandė riboti kitų tikybių laisvę, tačiau nėra žinių, kad tų potvarkių būtų laikomasi. Aiškiai palaikė evangelikų reformatų bažnyčią.

Prof. L. Vladimirovo (Vilnius) pranešimo „Senoji lietuviška protestantiška knyga Lietuvos ir pasaulio bibliotekose“ gausiai susirinkę

konferencijos dalyviai klausė prie Vilniaus universiteto Retų spaudinių skyriuje surengtos parodos „Protestantiška knyga Lietuvoje“ stendų. Paroda ir pranešimas vienas kitą vykusiai papildė. Prelegentui buvo pateikta daug klausimų apie galimybes susigrąžinti išvežtas iš Lietuvos knygas ir jų paieškas. Profesorius teigė, kad senosios knygos turi būti ten, kur jos yra labiausiai vertinamos, mylimos, toje terpėje, iš kurios jos kilo, kur su jomis dirbama.

Prof. V. Drotvinaš (Vilnius) pranešime „Šviesa iš Karaliaučiaus (filologijos tradicijos XVII—XVIII a. Mažojoje Lietuvoje)“ apžvelgė situaciją, kai ir teologijos, ir filologijos pirmuosius darbus sukūrė Mažosios Lietuvos žmonės. Nagrinėjo, kokį impulsą kurti filologijos darbus davė 1639 m. „Recessus generalis“ — visuotinės vizitacijos nurodymai. Aptarė D. Kleino, F. Pretorijaus filologijos veikalus, plačiau nagrinėjo spaudai parengtą, bet iki šiol neišspausdintą F. Pretorijaus biblijos žodyną, kurio šaltiniais laiko šnekamąją kalbą ir vokiško registro vertimą.

Daktarė D. Kiseliūnaitė (Klaipėda) pranešime „Lietuvininkų giesmyno kalbos turtai“ apžvelgė Kuršaičio giesmyno kalbą, ypač išskirdama tą leksikos klodą, kuris būdingas tik klaipėdiečių tarmai, ir tas giesmes, kurios buvo ne verstinės, bet, kaip manoma, lietuvių šiame krašte giedotos. Nagrinėjo specifinių būdvardžių darybą, priesagų ypatybes. Pabaigoje visi iš klausė giesmių iš Kuršaičio giesmyno, kai kurie salėje ir pritarė.

M. Tydeks'o (M. Tydecks; Burkdorfas, Vokietija) pranešimą „Tikyba Graumenėje ir Plikiuose“ perskaitė M. Purviniene. Autorius — Vokiečių-lietuvių literatūrinės draugijos vicepirmininkas — užrašė atsiminimus apie 1800 parapijiečių, gyvenusių 15 km apie Plikius, apie surinkimininkų pasaulėjautą, apeigų tvarką, knygas, formavusias vaikų pasaulėžiūrą.

Doc. J. Uzdila (Vilnius) pranešime „Dorovinės vertybės ir jų interpretacija katekizme“ aptarė, kokios vertybės ir kokia jų subordinacija yra teikiama katekizme. Vertybių hierarchijos viršūnėje atsiduria Dievas, visos kitos priklauso nuo jo. Lygino XX a. susiformavusios aksiologijos išėties skirtumą su katekizmais, kuriuose yra nemaža dar I a. turinio: XX a. aksiologijos subjektas yra žmogus savistabos būsenoje ir iš šio centro nustatomos vertybės. Pranešėjo nuomone, katekizmai parengti orientuojantis į dorybes (nuolankumas, saikingumas ir kt.), o ne į dorovines vertybes, tačiau katekizmų negalima tyrinėti atskirai nuo bendro krikščionybės konteksto. Katekizmuose įtvirtinama etika, kaip protingas gyvenimo sutvarkymas.

S. Zakrauskas (Vilnius) pranešimą „Reformacijos meno atspindžiai Vilniaus Žemutinės pilies XVI a. pradžios kokliuose“ skaitė Žemutinės pilies Kunigaikščių rūmų kasinėjimo vietoje ir prie ekspozicijos stendų. Reformacijos meno atspindžiams priskyrė kelis XVI a. pradžios literatūrinius motyvus, atkeliavusius iš Vidurio Europos į Lietuvą.

Per antrąją konferencijos dieną buvo perskaityta 14 pranešimų.

Prof. A. Pirockinas, remdamasis lietuviškų knygų pratarmėmis, pranešime „Mažosios Lietuvos lietuvių raštijos kūrėjai tautinės savimonės požiūriu“ nagrinėjo lietuvių raštijos autentiškumo problemą, konstatavo, kad ji buvo kuriama ne misionierių, o pačių lietuvių, kurie pabrėžė tautinę

savimone. Pranešėjas atskleidė ją M. Mažvydo, Blotno, S. Vaišnoro, P. Ruigio ir K. Donelaičio raštuose. Reformacija Europoje, taip pat ir Lietuvoje, vertintina kaip pirmasis nacionalinis sąjūdis, o XVI a. veikėjai liuteronai parengė ir K. Donelaičio tautinę savimone.

Prof. A. Vaitiekūnienė (Vilnius) pranešime „Vydūnas ir reformacijos kultūra“ nagrinėjo Vydūno laikyseną kultūros pasaulyje, išvelgė, kokius impulsus Vydūno kultūros sampratai teikė protestantizmo kurtas dvasinis klimatas. Pastebėjo, kad Vydūnas įteisino liaudies dainą kaip vertybę. Jis nepaneigė krikščionybės, bet domėjosi kitomis, ypač Rytų, religijomis. Jo santykį su pagonybe apibūdino kaip pagarbą kultūros raidai, kiekvienam kultūros laikotarpiui, ypač jį vertinant etikos požiūriu. Jo principas buvo „paviršutiniška vieną kultūrą vertinti kitos kultūros reiškiniais“. Kontekstas, kuriame išaugo Vydūnas, buvo reformacijos kultūra.

Moksl. bendr. A. Vaivada (Telšiai) pranešime „Bažnyčių tinklas Žemaitijoje „Descriptio dioecesis Samogitensis“ duomenimis“, remdamasis K. Jablonskio fonde surastu 1635 m. išrašu iš Žemaičių pilies teismo knygų, papildė žinias apie protestantų ir katalikų bažnyčių tinklą, ištaisė jau įsigalėjusias kai kurias bažnyčių lokalizacijos klaidas, nustatė Žemaitijoje buvusius 16 evangelikų bažnyčių, dokumentą „Descriptio...“ datavo kaip ir J. Lebedys — 1592—1597 metais.

E. Kusa (Liuneburgas, Vokietija) pranešime „Vokiečių evangelikų surinkimininkų judėjimas Klaipėdos krašte“ santraukoje buvo apibūdintas „bendravimo judėjimas“, susidaręs XIX a. pradžioje Vokietijoje, o Klaipėdos krašte prasidėjęs apie 1870 m. tarp vokiečių tautybės gyventojų.

Dr. H. Arnašius (Vilnius) pranešime „Prūsijos pietizmo dvasinis fonas“ nagrinėjo filosofinius ir teologinius pietizmo pradžios klausimus. Apibūdino to judėjimo negatyviąją pusę — draudžiamos dainos, papročiai, neutraliąją pusę — neardoma kaimo bendruomenė. Judėjimo kilmė brendo nuo XVI a. vidurio ir ypač nuo XVII a. pradžios dėl religinės situacijos, ryšių su Hale ir kitais pietizmo centrais. Dėl ryšio su valdžia pietizmo judėjimas Prūsijoje įgavo tautines bendrijas prievartaujančių formų. Pranešėjas apžvelgė pietistines orientacijas Herderio, Kanto filosofijoje.

Doc. A. Zybartas (Vilnius) pranešime „Evangelikų reformatų paprapinės mokyklos“ aptarė padėtį, kai protestantų ir katalikų rungimasis dėl įtakos visuomenei buvo pagrindinis švietimo sistemos kūrimo veiksnys.

Daktaras M. Purvinas pranešime „Reformacijos nuostatų atspindžiai Mažosios Lietuvos architektūroje“ nagrinėjo Mažosios ir Didžiosios Lietuvos architektūros paveldo skirtumą, susidariusį per kelis amžius šiose lietuvių tautos dalyse kuriantis skirtingai pasaulėjantai ir gyvenenai. Suformulavo tirtinas problemas: kaip protestantizmo nuostatos buvo realizuojamos architektūroje, kaip architektūrą veikė raštingumas, žmonių aktyvumas, dualizmas tarp Prūsijos valstybės ir lietuvių etninių ryšių, pačių etninių ryšių sudėtingumas (pavyzdžiui, dėl to reikalingas Kuršių Nerijos urbanistinės terpės kompleksiškas tyrimas).

Doc. A. Bumblauskas (Vilnius) pranešime „Reformacijos pra-

džia Lietuvoje: bendrybės ir specifika“ lygino Vokietijos ir Lietuvos reformacijos pradžia.

V. Petrušonis (Kaunas) pranešime „Protestantizmo etikos atspindžiai Biržų miesto planuose“ žvelgė į protestantizmą kaip į sociokultūrinį reiškinį, kuriam būdingas policentrizmas. Nagrinėjo Biržų miesto raidą XVI—XVII a. ir nustatė, kad mieste buvo gausūs sociokultūriniai centrai. Tai sudarė Biržų miesto raidos specifika.

A. Baublys (Biržai) pranešime „Tvirtovė ir miestas — Lietuvos DK protestantų mecenatų Radvilų rezidencija XVI—XVII a.“ nagrinėjo Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų valdų susidarymą ir kartu Biržų miesto, kaip valdų centro, kūrimąsi, kuris prasidėjo XVI a. viduryje, kai reindamas Kazimiero Jogailaičio privilegija, Radvila Astikaitis Biržuose apgyvendino žmones, kartu pradėdamas telkti valdas bei versti gyvenvietę miestu.

Moksl. bendr. V. Zulkus (Klaipėda) pranešime „Bažnyčios Klaipėdos miesto urbanistinėje struktūroje (XIII—XVII a.)“ apžvelgė bažnyčių situaciją mieste, jų senąsias vietas, įtaką miesto formavimuisi.

Moksl. bendradarbė M. Purvinienė (Kaunas) pranešime „Klaipėdos krašto urbanistikos savitumai ir jų paminklosaugos problemos“ konstatavo, kad kraštas išlaikė baltiškos kultūros liaudies architektūrą, o miestuose ji buvo germanų kultūros išraiška, kai Didžiojoje Lietuvoje vyravo lotyniškos Europos kultūros ženklai. Dėl to, kad Klaipėdos krašte karo ir pokario laikotarpiu keitėsi gyventojai, iškilo labai daug paminklosaugos problemų; Lietuvos paminklosaugos įstatymų trūkumas, kad jie nenumato materialinės kompensacijos dėl paminklosaugos išlaidų, nesudaro galimybių išsaugoti palikimo.

Muziejininkė Z. Genienė (Klaipėda) pranešime „Priekulės miesto raida XVI—XX a.“ apžvelgė miesto plano raidą, pagrindinius centrus; apibūdino išlikusius senuosius pastatus ir jų dabartinę būklę.

Konferencijos pabaigoje prof. S. Kregždė pranešime „Kai kurie reformacijos kaip proceso psichologiniai aspektai“ aptarė protestantizmo Lietuvoje tolerantišką laikyseną.

Po konferencijos N. Dainienė, R. Maciūtė, V. Daugirdienė, J. Malikonis atliko J. S. Bacho, A. Vivaldi, G. F. Hendelio, F. Šuberto, G. Fore, Z. Bize kūrinius.

I. Lukšaitė

KONFERENCIJA APIE LIETUVIŲ REZISTENCIJĄ IR NARIŲ REPRESIJAS

1993 m. kovo 18 d. Vilniuje, Lietuvos istorijos institute, vyko konferencija, skirta 1943 m. kovo 16—18 d. nacių represijų Lietuvoje metinėms paminėti ir 1940—1944 m. lietuvių rezistencijos problemoms aptarti.

Įžanginį žodį tarė instituto direktorius dr. A. Tyla, pabrėžęs lietuvių inteligentijos vaidmenį antinacinėje rezistencijoje. Istorikas S. Buchaveckas perskaitė išvykusio kolegos A. Būnio pranešimą „Lietuviai rezistentai ir įkaitai Štuthofe“, taip pat apibūdino švietimo įstaigų

rezistencinį vaidmenį Lietuvoje 1941—1944 metais. Buvęs Stuthofio koncentracijos stovyklos kalinys, dabar Svedijoje gyvenantis architektas J. Pajaujis, ne tik dalijosi atsiminimais, bet ir mokslškai įvertino antisovietinę ir antinacinę kultūrinę rezistenciją Lietuvoje 1940—1944 metais, susilaukė daug klausimų iš Stuthofio kalinių artimųjų ir konferencijos klausytojų. Dr. A. Samulionio pranešimas „Stuthofas lietuvių literatūroje“, pabrėžęs konclageryje atsidūrusių žmonių kultūrinę veiklą mirties akivaizdoje, tapo dar vienu katalizatoriumi atsiminimams ir papildymams, kuriuos išsakė Stuthofe kalėjusiųjų artimieji A. Darginavičius, A. Lipniūnas, R. Januševičiūtė-Vaitaitienė ir kiti konferencijos dalyviai.

Konferencija suteikė žinių, kurios papildys archyvinę medžiagą, ir tapo akstiniu Antrojo pasaulinio karo laikotarpio Lietuvos istorijos tyrimams. J. Pajaujis tai išreiškė mintimi, kad ateityje Lietuvos antinacinei rezistencijai aptarti reikėtų didesnės mokslinės konferencijos.

Konferencijos dieną Lietuvos mokslų akademijos Centrinėje bibliotekoje pradėjo veikti paroda „Nacių represijos prieš lietuvių inteligentus“.

S. Buchaveckas

ŠIAULIŲ „AUŠROS“ MUZIEJAUS JUBILIEJUS

1993 m. kovo 18 d. minėjimą, skirtą „Aušros“ muziejaus 70-mečio jubiliejui pažymėti, pradėjo Šiaulių miesto kamerinis orkestras, vadovaujamas J. Lamausko. „Aušros“ muziejaus direktorius E. Cicėnas pasiūlė tylos minutę pagerbti muziejininkus, nesulaukusius šios gražios datos.

Muziejaus fono ir foto sektoriaus vedėja O. Seliugina, aktoriai E. Leonavičius ir K. Tumkevičius papasakojo muziejaus istoriją remdamiesi „Aušros“ muziejaus kronika ir P. Bugailišio prisiminimais. Iš įrašų skambėjo M. Čilvinaitės ir V. Vaitekūno balsai. E. Cicėnas pasveikino muziejaus darbuotojus, įteikė jubiliejui skirtus suvenyrinius medalius, kuriuos sukūrė dailininkė muziejininkė A. Kaušiuvienė.

Muziejininkus sveikino Šiaulių miesto meras A. Salda ir mero pavaduotojas K. Šavinis, kultūros skyriaus vedėjo pavaduotoja N. Bordgerdt, Kultūros ir švietimo ministerijos atstovai A. Bėkšta ir R. Senapėdis, Šiaulių Dviračių, Radijo ir televizijos, Katinų visuomeniniai muziejai, miesto ir rajono kraštotyrininkai, kolegos iš Vilniaus, Trakų, Rumšiškių, Telšių, Kupiškio muziejų.

„Aušros“ muziejaus sukakčiai buvo išleistas plakatas (autorė J. Ta-mošiūnaitė), B. Salatkienė parengė knygą „Šiaulių „Aušros“ muziejus“ (deja, pasirodė tik signalinis egzempliorius).

Iš muziejaus fondų surengtos parodos: „Kai prabyla medis“, „Taikomoji dekoratyvinė dailė“. Fotografijos muziejuje, kur vyko iškilmės, surengta tapybos ir fotoportretų paroda „Muziejaus interjerai“.

L. Praniėnė

STASIO YLOS MINĖJIMAS

1993 m. kovo 20 d. Kultūros ir švietimo ministerija bei Lietuvių katalikų mokslo akademija Vilniuje surengė teologo, kultūros istoriko, poeto, visuomenininko Stasio Ylos (1908 01 05 Luciūnų k. Anykščių raj.—1983 03 24 Čikagoje) 85-ųjų gimimo ir 10-ųjų mirties metinių minėjimą. Arkikatedroje mišias aukojo kun. V. Aliulis, jų metu S. Ylos giesmes giedojo M. Žibūdienės vadovaujamas Šiaulių Sv. Ignaco bažnyčios kamerinis choras.

Baroko salėje (buv. Bonifratų bažnyčioje) minėjimą įžanginiu žodžiu pradėjo V. Balčiūnas. Pranešimus skaitė: A. Vasiliauskienė — „S. Yla ir Lietuvių katalikų mokslo akademija“, kun. V. Aliulis — „S. Ylos religinė kūryba“, P. Kisielius (vyr.) — „S. Yla — jaunimo auklėtojas“, D. Kuzmickaitė — „S. Yla — ateitininkų dvasios vadas“, V. Merkys — „S. Yla ir jo kaceto prisiminimai“, L. Janulevičius — „S. Ylos Lietuva ir tarybinė tikrovė“. Minėjimą užbaigė V. Balčiūnas, užsiminęs apie nacionalinio identiteto problemą. S. Ylos studijose, pristatė aukščiausiai minėtą M. Žibūdienės vadovaujamą chorą, kuris pagiedojo S. Ylos giesmių. O aktoriai V. Kochanskytė ir M. Capas paskaitė jo kūrybos.

V. Milius

1992 m. ARCHEOLOGINIŲ IR ETNOLOGINIŲ LAUKO TYRIMŲ REZULTATŲ APTARIMAS VILNIAUS UNIVERSITETE

1993 m. kovo 31 d. įvyko Vilniaus universiteto Archeologijos ir etnologijos katedros bei Lietuvos archeologijos draugijos suorganizuota mokslinė konferencija „Baltų archeologija ir etnologija: naujausių tyrimų rezultatai“. Buvo perskaityta 8 pranešimai, kuriuose nagrinėjami 1992 m. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto archeologinių ir etnologinių lauko tyrimų rezultatai.

Archeologų pranešimai (beje, gausiai iliustruojami skaidrėmis) supažindino su naujausiais jų radiniais ir jų tyrimo rezultatais iš M. Michelberto tyrinėto Paragaudžio (Šilalės raj.) pilkapyno, A. Luchtauno tyrinėjamo „Aukuro Kalno“ piliakalnio Kernavėje (Širvintų raj.), A. Astrausko tyrinėjamo Marvelės kapinyno (Kaune). Pranešimą perskaitė ir studentas T. Ostrauskas, dalyvavęs A. Girininko vadovaujamame Saltaliūnės (Švenčionių raj.) akmens amžiaus stovyklos tyrinėjime.

Konferencijos metu veikė brėžinių, piešinių ir nuotraukų paroda iš etnologinių tyrinėjimų Dzūkijos Nacionalinio parko (Varėnos raj.) zonoje. Visų 4 etnologinių pranešimų temos taip pat buvo parinktos iš Dzūkijos etnografinio regiono. V. Ciubrinskas perskaitė pranešimą „Etnokultūriniai tyrimai Dzūkijos Nacionalinio parko zonoje“, trys studentai — pranešimus apie dzūkų gyvenimo būdo etnografinę analizę: K. Vižinytė „Tradiciniai šeimos ciklo papročiai Marcinkonių apylinkėse XX a. I pusėje (gimtuvės ir krikštynos)“, M. Užpelkis „Maginių tikėjimų relikvų fiksacija Dzūkijos Nacionalinio parko zonoje“, G. Či-

j u n s k i s „Elgetos ir elgetavimas Marcinkonių apylinkėse XX a. I pu-
sėje“.

Apibendrinamas konferencijos darbas, Archeologijos ir etnologijos ka-
tedros vedėjas ir Lietuvos archeologijos draugijos pirmininkas M. Mi-
chelbertas pasidžiaugė archeologinių pranešimų rezultatais, įgalinančiais
kelti vis drąsesnių hipotezių, bei studentiškų etnografinių pranešimų kruop-
štumu, o kai kurių — netikėta branda. Nutarta konferencijos pranešimų
santraukas išleisti atskiru leidiniu Vilniaus universiteto leidykloje, o ki-
tų metų jau trečiąją tokio pobūdžio konferenciją daryti platesnę, pakvie-
čiant kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų tyrinėtojus bei studentus.

V. Č i u b r i n s k a s

VYTAUTAS IR LIETUVA

Vilniaus Vytautų klubas 1993 04 30 Vilniaus Baroko salėje (buv. Boni-
fratrių bažnyčioje) sušaukė tokio pavadinimo mokslo konferenciją, skirtą
Vytauto Didžiojo asmenybei ir jos vertinimui, jos atspindžiams Lietuvos
ir Europos istorijoje, dabarties darbuose.

Konferencija prasidėjo (I dalis 10—13³⁰ val., pirmininkas doc. V. T u-
l e v i č i u s) M. K. Ciurlionio Fuga C-moll (Kyrie eleison), vargonuojama
prof. L. Digrio, ir Vilniaus Vytautų klubo prezidento prof. V. Jurgučio
įžanginiu žodžiu.

Sioje dalyje pranešimus skaitė V. B ū d a („Mūsų vardas Vytautas“),
doc. R. B a t ū r a („Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilys Vytauto
Didžiojo epochoje“), dr. N. K i t k a u s k a s („Vytauto Didžiojo statybos
Lietuvoje“), kun. V. R ū k a s („Vytautas — Lietuvos krikštytojas“), asist.
R. Č a p a i t ė („Vytauto asmeninio gyvenimo atspindžiai jo korespon-
dencijoje“), prof. E. G u d a v i č i u s („Vytautas kaip Europos dinastas“),
muziejaininkas J. D a u j o t a s („Vytautas Didysis dailės kūriniuose, sau-
gomuose Vytauto Didžiojo Karo muziejuje“).

Antrojoje dalyje (15—18 val., pirmininkas V. B ū d a) pranešimus
skaitė doc. V. V e n c k u s („Vytauto Didžiojo vardas kompozitorių kū-
ryboje“), prof. dr. V. K u b i l i u s („Vytautas Lietuvos literatūroje“), doc.
A. S i r m u l i s („Vytauto Didžiojo portretai“), mons. K. V a s i l i a u s-
k a s („Kur yra Vytauto Didžiojo palaikai?“), filol. kand. G. V i l i ū n a s
 („Vytauto mitas modernioje literatūroje“), parkotyrininkas K. L a b a-
n a u s k a s („Vytauto parkai“), prof. dr. V. Š e r n a s („Ar tikrai pir-
mąsias mokyklas Lietuvoje įkūrė Vytautas Didysis?“).

Išleistas mokslo konferencijos pranešimų tezių rinkinys ir kvietimas
programa.

Kiekvienos dalies pabaigoje ir po kiekvieno pranešimo kildavo gyvos
diskusijos. Konferencija priėmė rezoliuciją dėl Vytauto Didžiojo vardo
gražinimo vienai Vilniaus gimnazijai.

V. B ū d a

SIMTOSIOMS KAZIMIERO BIZAUSKO GIMIMO METINĖMS PAGERBTI

Lietuvos istorijos draugija ir Menininkų rūmai 1993 m. balandžio 30 d. surengė minėjimą. Gegužės 1 d. katedroje įvyko mišios, kurias laikė ir pamokslą pasakė arkivysk. A. J. Bačkis. Be to, tą pačią balandžio 30 d., 12 val. Kaune, prie namo (Vydūno al. 2), kuriame K. Bizauskas gyveno 1933—1940 m., buvo atidengta paminklinė lenta (skulpt. S. Žirgulis); Vilniuje, Menininkų rūmuose, Matematikos instituto darbuotojo V. Černiausko pastangomis, archyvui padedant, surengta parodėlė. Joje, be K. Bizausko nuotraukų, jo veiklą atspindinčių dokumentų, tardymo bylos viršelio, pranešimo apie sušaudymą (beje, nurodančio, kad tai įvykdyta ne Červenėje, o „netoli Bigosovo stoties“, Polocko raj.), knygų, leistų jo lėšomis ir rūpesčiu, buvo ir dukros Primos Bizauskaitės-Dunn atvežti iš Anglijos tėvo apdovanojimai.

Minėjime po neilgo Lietuvos istorijos draugijos pirmininko habil. m. dr. V. Merkio įžanginio žodžio padainavo daugelio tarptautinių konkursų laimėtojas, šiuo metu iš tiesų Europos garsenybė, Muzikos akademijos choras, vadovaujamas T. Šumsko. Parinktoje K. Bizausko pasaulėjautai artimoje programėlėje lietuvių ir užsienio klasika: G. Kuprevičiaus „Ant kalnelio, ant aukštojo“ (iš „Gedimino sapnas“), E. Lobos Vilošo „Tėve mūsų“, J. Kalco „Aleliuja“ ir J. Naujalio „Kur bėga Šešupė“.

Po choro, suteikuso akademiškam minėjimui jautrią menišką išraišką, buvo perskaityti keturi pranešimai: G. Gustaitės — „K. Bizausko gyvenimo kelias“, D. Blažytės — „Švietimo ministeris K. Griniaus vyriausybėje“, R. Čepo — „K. Bizauskas — Lietuvos diplomatas“ ir V. Žuko — „K. Bizausko knygotyrinė veikla“.

G. Gustaitė stabtelėjo prie painiavos, susijusios su gimimo vieta bei data (klaidingai nurodomomis lietuvių tarybinės enciklopedijos leidiniuose, V. Vanago „Lietuvių rašytojų sąvade“ — Vildūnai, Joniškėlio vls., Biržų aps. 1892 02 14; artimųjų, Bostono enciklopedijos bei Rygos archyvo duomenimis, turėtų būti Povilo Uostas, Kuldigos raj. 1893 02 14). Stabtelėta taip pat prie tardymo bylos dokumentų (kaip minėta, vienas jų keičia literatūroje įsigalėjusią žuvimo vietą), pabrėžta aktuali K. Bizausko etinių savybių reikšmė.

Įvertinusi be galo sunkią ano meto padėtį — trūko pastatų, mokytojų, vadovėlių, išteklių, netrūko tik vaikų, kuriuos reikėjo mokyti, D. Blažytė nušvietė neeilinius ministro sugebėjimus tokioje padėtyje pačiam dirbti ir skatinti kitus, kloti tautinės mokyklos pamatus.

Mažai žinomų dalykų atskleidė R. Čepas. Antai jis papasakojo apie Didžiosios Britanijos siūlymą K. Bizauskui, jo šeimai po okupacijos pasitraukti, suteikti politinį prieglobstį. Bet K. Bizauskas laikėsi savo įsitikinimų: sunkiausių kraštui metu inteligentija neturi teisės jo palikti, be to, kartojo: „aš niekam nieko blogo nepadariau“.

Rūpestingai surinktais faktais šiaip jau mažiausiai žinomą K. Bizausko veiklos dalį — knygotyros, knygų leidybos, bibliofilijos, kolekcionavimo srity — pagrindė V. Žukas.

Pabaigoje V. Merkys padėkojo pranešėjams, organizatoriams — G. Gustaitei, R. Čepui, klausytojams, kurių šiltą, saulėtą penktadienio po-

pietę (prieš Motinos dieną, per bulviasodį) susirinko palyginti dailus būrys. Buvo jame ir Seimo narių — B. Genzelis, J. Karosas, G. Jurkūnaitė, K. Bobelis, kiti, ir užsienio reikalų ministras P. Gylys. Pristatytas dukrai, pastarasis palankiai įvertino renginį, pasidžiaugė juo, daug ką prikėlusiu, davusiu.

Keista, liūdna, kad paminklinės lentos atidengime, minėjime nesimatė nei krikščionių demokratų, nei ateitininkų. To klausė ir dukra. Kodėl? K. Bizausko asmenybė jų nebedomina, jiems nežinoma?

G. Gustaitė

ZENONO IVINSKIO 85-OSIOMS GIMIMO METINĖMS

1993 m. gegužės 25 d. — Z. Ivinskio gimimo dieną, susirinkusieji į Vilniaus universiteto Rektorato posėdžių salę paminėjo Lietuvos istoriografijos milžino 85 metų sukaktį. Istorijos fakulteto surengtą konferenciją atidaręs universiteto rektorius prof. hab. dr. R. Pavilionis kalbėjo apie Z. Ivinskį kaip apie žmogų, esantį tarp mūsų, pabrėžė istoriko įžvalgumą bei minčių aktualumą ir šiandien — XX a. pabaigoje.

Prof. hab. dr. B. Dundulis (VU) pranešime „Su Zenonu Ivinskiu istorijos mokslo kelyje“ pažėrė žiupsnį atsiminimų apie įžymųjį istoriką — studentą, dėstytoją, bičiulį, apibūdino kai kuriuos reikšmingiausio Lietuvos istoriografijos etapo raidos bruožus. Į konferenciją atvykęs kun. prof. A. Liūma papasakojo apie savo susitikimus su Z. Ivinskiu Romoje, ypač pabrėžė jo pasiaukojimą mokslui ir Tėvynei.

Hab. dr. V. Merkys (LII) pranešime „Zenonas Ivinskis: tautinis atgimimas ir istorija“ atskleidė istoriografinį mokslininko žvilgsnį į lietuvių tautinį atgimimą bei jo vietą istorijos procese. Kun. dr. J. Boruta (LKMA) pranešime „Zenonas Ivinskis šv. Kazimiero biografijos klausimu“ nušvietė istoriko indėlį į hagiografinę literatūrą, o jo veikalus, skirtus šv. Kazimierui, įvertino, kaip istoriko, nebijančio tiesos, darbų pavyzdį. Doc. dr. A. Bumblauskas (VU), perskaitęs pranešimą „Lietuvos istorijos periodizacija Zenono Ivinskio darbuose“, pažymėjo įžymiojo istoriko pateiktą Lietuvos istorijos periodizavimo modelių originalumą bei reikšmingumą nūdienai, taip pat siekė pagrįsti požiūrį į Z. Ivinskį, kaip į „kitokį“ pozityvistą (postpozityvistą). Prof. hab. dr. E. Gudavičius (LII) pranešime „Z. Ivinskio požiūris į Lietuvos krikštą bendruose Lietuvos istorijos kursuose“ pabrėžus, jog Z. Ivinskis istoriografijoje vadovosi profesionalumo, o ne pasaulėžiūros kriterijumi, palygintas 1251 m. ir 1387 m. krikšto vertinimas prieškario ir pokario darbuose ir padaryta išvada, kad savąja Lietuvos krikšto koncepcija Z. Ivinskis pasiekė pasaulio istoriografijos lygį. Prof. hab. dr. M. Jučas (VU), pranešime „Z. Ivinskis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrinėtojas“ apibūdinęs istoriko milžinišką publikuotą ir rankraštinių palikimą, daugiausia dėmesio skyrė svarbiausių Z. Ivinskio tyrinėtų problemų istoriografiniai analizei, ypač akcentavęs mokslininko objektyvumą, pabrėžė, kad Z. Ivinskis — pirmasis mūsų istorikas, pelnęs tarptautinį pripažinimą. Dr. A. Vasiliauskienė (LKMA) pranešime „Z. Ivinskis Lietuvių katalikų mokslo akademi-

joje“ pateikė pluoštelį faktų apie Z. Ivinskį — LKMA narį ir apie šios akademijos pastangas įamžinti istoriko atminimą.

Konferencijoje dalyvavo istoriko našlė Paulina Ivinskienė.

I. Valikonytė

LIETUVOS BAŽNYČIOS ISTORIJOS SEMINARAS

1993 m. gegužės 26 d. Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimo centre įvyko istorikų seminaras, skirtas Lietuvos bažnyčios istorijai. Seminarą organizavo Bažnyčios istorijos studijų grupė. Šio seminaro tikslas buvo susipažinti su temomis ir problemomis, kurias istorikai tyrinėja iš Lietuvos bažnyčios istorijos.

Seminare buvo perskaityta 16 pranešimų: kun. dr. J. Borutos „Bažnyčios istorijos kaip teologinės disciplinos specifika“, K. Misiaus „Lietuvių bažnyčių tyrinėjimai ir jų istorijos šaltiniai“, R. Girkonto „Religijos vaidmuo formuojantis LDK piliečių savimonei“, R. Černiaus „Bernardinai ir chrializacijos vyksmas Lietuvoje 1468—1530 m.“, V. Vaivados „Patronažo ir kolicijos teisė Žemaičių vyskupijoje XVI a. pab.“, A. Griškevičiaus „Popiežiškoji seminarija Vilniuje ir teologija XVI a. pabaigoje—XVII a. pirmoje pusėje“, L. Jovaišos „Šventojo Kazimiero bažnyčia po 1773 m.“, dr. A. Prašmantaitės „Vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis — Naujojo Testamento vertėjas“, E. Armalio „Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos 1800—1831 m.“, dr. I. Šenavičienės „Vilniaus vyriausiosios seminarijos gamtamokslinė byla“, V. Jogėlos „Vilniaus Romos Katalikų dvasinė akademija 1833—1842 m.“, A. Pacevičiaus „XIX a. pirmosios pusės Lietuvos vienuolynų bibliotekos: istorinės rekonstrukcijos mėginimai“, A. Katilias „Šeinių kunigų seminarija — lietuvių tautinio atgimimo židiny“, dr. R. Laukaitytės „Tautinis klausimas Lietuvos vienuolynuose XX a. pradžioje“, dr. A. Vasiliauskienės „Lietuvių katalikų mokslo akademijos istorinė apžvalga“, J. Sevcovo „Polesės neoprotellantizmo fenomenas šiandienos baltarusiškoje kultūroje“.

Po pranešimų įvyko diskusijos.

A. Katilias

LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDUI SKIRTA KONFERENCIJA

1993 m. birželio 12 d. Vilniuje, Menininkų rūmuose, Lietuvos istorijos institutas (LII), Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centras (GTC) surengė konferenciją „Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijose“. Renginyje dalyvavo Lietuvos Seimo nariai, politinių partijų ir judėjimų vadovai, politiniai kaliniai ir tremtiniai, užsienio svečiai.

Konferenciją pradėjo ir vadovavo pirmininkai V. Gaškaitė (GTC) ir A. Eidintas (LII).

Rytiniame posėdyje perskaityti 7 pranešimai: A. Eidinto — „Genocido turinys“, E. Grunskio (LII) — „Juodieji 1941 birželio trėmimai“, A. Bubnio (LII) „Kitų Lietuvos gyventojų netektys“, B. Buraus-

kaitės (Represijų Lietuvoje tyrimo centras) — „Represijos ir jų aukos knygoje „Lietuvos gyventojų genocidai“, J. Matusevičius (LII) — „Kompartijos vaidmuo sovietizuojant Lietuvą 1940—1941 metais“, Br. Kuzmicko (Filosofijos, sociologijos ir teisės in-tas) — „Dvasinis genocidas“, A. Patacko (Lietuvos Seimo narys) — „Kas yra dvasinis genocidas?“ Rytinio posėdžio pabaigoje Seimo narė V. Aleknaitytė pristatė Lietuvoje viešintį Didžiosios Britanijos parlamento Bendruomenių rūmų narį, kovotoją už žmogaus teises lordą D. Ennalsą (D. Ennals), kuris pasveikino konferencijos dalyvius ir svečius.

Po pietų perskaityta 13 pranešimų: A. Kašėtos (GTC) — „Lietuvos laisvės kovotojų aukos 1944—1954 metais“, K. Ėringio (Botanikos in-tas) — „Lietuvos kariuomenės tragedija“, E. Zingerio (Lietuvos Seimo narys, Žydų muziejus) — „Žydų genocidas“, Vyta. Kubiliaus (Lietuvių literatūros ir tautosakos in-tas) — „Pasipriešinimas genocidui pogrindžio literatūroje“, A. Anušausko (LII) — „MVD-MGB tardymo metodai“, D. Kuodytės (Kauno tremtinių klubas) — „Kamerų agentūra — vienas iš būdų kalinamojo atsparumui palaužti“, N. Gaškaitės (GTC) — „MGB metodai slopinti partizaninį judėjimą“, K. Kryževičiaus (Lietuvos Seimo narys) — „Genocidas ir satanistinė religija“, A. Butrimo (Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga) — „Vorkutos lageriai ir šachtos“, L. Eispu (Estijos II) — „Estijos represuotų gyventojų registras“, L. Domburs (Latvijos II) — „GULAGO žemėlapių sudarymo istorija“, E. Petrovos (Bulgarija) — „Bulgarijos koncentracijos stovyklos 1944—1988 m.“, D. Bočkovskio (Lenkija) — „Lenkijos „Memorialo“ susivienijimo veikla“. Pranešimai sukėlė gyvas diskusijas, kuriose dalyvavo Lietuvos Seimo nariai, visuomenės veikėjai, politiniai kaliniai (V. Landsbergis, monsinjoras A. Svarinskas, A. Aukštikalnienė, E. Simanaitis).

Pranešimai bus paskelbti atskiru leidiniu.

Po konferencijos Menininkų rūmų Baltojoje salėje įvyko dainininkės N. Ambrazaitytės rečitalis kompozitoriaus V. Telksnio dainų apie Lietuvą motyvais.

E. Grunskis

BALTIJOS STUDIJŲ 12-OSIOS KONFERENCIJOS SEKCIJA VILNIUJE

Baltijos studijų centro Stokholme iniciatyva 1993 m. birželio 16—17 d. Lietuvos istorijos institute dirbo konferencijos „Baltijos šalys 1917—1940 m.“ sekcija. Pranešimus skaitė Lietuvos istorijos instituto, Vilniaus universiteto, Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto bei Klaipėdos universiteto mokslo darbuotojai: dr. V. Žalys („Šiaurinė kryptis Lietuvos užsienio politikoje 1918—1940 m.“), dr. R. Žepkaitė („1938 kovo 17 d. Lenkijos ultimatumo Lietuvai atgarsiai Baltijos valstybėse“), dr. Z. Butkus („Baltijos valstybių saugumo problemos 1919—1925 m.“), dr. A. Eidintas („Dešiniojo ultraradikalizmo šaltiniai Lietuvoje 1922—1927 m.“), dr. A. Kasperavičius („Baltijos regiono problemų atspindžiai Petro Klimo — Lietuvos atstovo Paryžiuje — pranešimuose 1925—1940 m.“), dr. A. Jakubčionis („Lietuvos visuomenė ir jos

demokratizavimo būtinumas paskutiniaisiais nepriklausomybės metais (1939—1940 m.)“, dr. C. Laurinavičius („Pacifikacijos galimybės Rytų Pabaltijo regione 1919—1920 m.“), S. Pivoras („Dėl Latvijos vokiečių ir Lietuvos lenkų vaidmens nacionalinės konsolidacijos procesuose“), N. Kasatkina („Rusų kultūrinės autonomijos Baltijos šalyse tarpukaryje“), doc. O. Tijūnėlienė („Augustas Robertas Niemis ir jo „Medžiaga Lietuvos mokyklų reformai“).

Diskusijose dalyvavo svečiai iš Viskonsino universiteto (JAV): dr. A. E. Senn'as ir V. Krapauskas.

C. Laurinavičius

S. DAUKANTUI SKIRTA KONFERENCIJA

1993 m. liepos 31 d. Žemaičių kultūros draugija Varniuose surengė konferenciją, skirtą Simono Daukanto 200-osioms gimimo metinėms. Ją pradėjo aktorius L. Noreika, perskaitęs ištrauką iš S. Daukanto knygos „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“. Dalyvius pasveikino Varnių miesto meras R. Bružas. Sveikinimo žodį tarė konferencijos garbės svečias Telšių vyskupas A. Vaičius. Konferencijos pranešėjus ir svečius pristatė A. Butrimas.

Pranešimus skaitė: V. Daujotytė — „Žiūrėjimas į Simoną Daukantą nuo dviejų šimtmečių slenksčio“, E. Meilus — „S. Daukanto giminė Kalviuose ir Lenkimuose“, A. Baliulis — „Lenkimų bažnyčia“, A. Lotužys — „Pamąstymai apie Daukantą ir Daukantų kaimą“ (trumpas pasisakymas), J. Pabrėža — „S. Daukanto giminės kalba šiaurinė“, R. Bončkutė — „S. Daukanto raštų kalbos ištakos“, G. Subačius — „S. Daukanto požiūris į bendrinę kalbą“, S. Pivoras — „Vargo pelė — nacionalinės lietuvių istoriografijos pradininkas“, E. Aleksandravičius — „S. Daukantas istorinėje literatūroje“, J. Girdzijskas — „S. Daukanto „Pasakos būdas“, V. Berenis — „S. Daukanto ir J. Jaroševičiaus istorinės Lietuvos samprata“, Z. Kiaupa — „Žemaitijos privilegijų rinkinys S. Daukanto palikime“, V. Vengrienė — „S. Daukantas ir Varniai“.

Po pranešimų diskusijoje kalbėjo A. Tyla ir G. Subačius.

E. Spudytė

ARCHEOLOGŲ KONFERENCIJOS

1993 m. rugsėjo 2—9 d. Niučopingo muziejaus organizuotoje tarptautinėje konferencijoje „Castela maris Balticae 2“ Niučopinge (Nyköping; Švedija) hum. m. dr. A. Kuncevičius skaitė pranešimą „Vilniaus Žemutinės pilies tyrinėjimai“, hum. m. dr. A. Luchtanas — „Kernavės archeologinių paminklų tyrinėjimai“, archeologas J. Genys — „Miestų kūrimasis Vakarų Lietuvoje (Žardės gyvenvietės pavyzdžiu)“, archeologas G. Zabiela — „Medinių įtvirtinimų pabaiga Lietuvoje“, architektas V. Sliogeris pristatė Klaipėdos pilies raidos modelį. Buvo pademonstruotas V. Urbanavičiaus sukurtas filmas apie Vilniaus Žemutinės pilies tyrinėjimus.

* * *

1993 m. spalio 27—29 d. Baltarusijos istorijos instituto organizuotoje tarptautinėje konferencijoje „Laikas, paminklai, žmonės (represuotų archeologų atminimui)“ Minske G. Zabiela skaitė pranešimą „Archeologijos mokslas Lietuvoje 1918—1943 m.“ Išleistos konferencijos tezės.

* * *

1993 m. lapkričio 5 d. Lietuvos istorijos instituto ir Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus organizuotoje mokslinėje diskusijoje „Kur stovėjo Vorutos pilis?“ Anykščiuose dalyvavo hum. m. hab. dr. A. Tyla, hum. m. dr. R. Batūra, V. Urbanavičius, istorikas A. Dubonis, archeologas G. Zabiela, studentas istorikas T. Baranauskas, „Vorutos“ laikraščio redaktorius J. Vercinkevičius. Buvo parodyti videofilmai apie Vorutos pilies paieškas bei Vilniaus Žemutinės pilies tyrinėjimus, surengta ekskursija į Vorutos pilies vietą — Šeimyniškėlių piliakalnį, veikė šio piliakalnio radinių parodėlė.

G. Zabiela

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA VILNIAUS GETO SUNAIKINIMO 50-MEČIUI

1993 m. spalio 11—14 d. Vilniaus „Žinijos“ draugijos salėje įvyko tarptautinė mokslinė konferencija, skirta Vilniaus geto sunaikinimo penkiasdešimtmečiui. Konferenciją suorganizavo Lietuvos žydų bendruomenė ir Valstybinis žydų muziejus, „Atminties dienų“ Prancūzijos komitetas ir JAD VASHEM memorialas (Izraelis).

Konferenciją įžanginiu žodžiu pradėjo Lietuvos valstybinio žydų muziejaus direktorius E. Zingeris, dalyvius pasveikino Izraelio ir Prancūzijos ambasadoriai Lietuvai.

Pranešimus perskaitė: E. Zingeris — „Lietuvos žydų gyvenimo tyrimo problemos ir šaltiniai“, H. Minczeles (Prancūzija) — „Žydų gyvenimas Lietuvoje per 600 metų“, J. Minkevičius (Lietuva) — „Judaizmas ir humanistinės vertybės“, I. Lempertas (Lietuva) — „Žydiškumas Vilniuje prieš ir po Katastrofos“, A. Sidlauskas (Lietuva) — „Kelias į Katastrofą“, M. Rolnikaitė (Lietuva) — „Vilniaus geto likvidavimas“, A. Bubnys (Lietuva) — „Vokiečių saugumo policijos ir SD ypatingasis būrys Vilniuje (1941—1944)“, N. Koen (Izraelis) — „Žydų naikinimas Lietuvoje (pagal pasmerktųjų dienoraščius)“, L. Truska (Lietuva) — „Lietuviai ir žydų holokaustas“, B. Anolik (Izraelis) — „Lietuvos žydai Estijos koncentracijos stovyklose“, H. De Vries (Olandija) — „Žydų tautos genocidas Olandijoje“, D. Levin (Izraelis) — „Žydų pasipriešinimas naciams ir jų vietiniams talkininkams“, R. Margolis (Lietuva) — „Pogrindinė antifašistinė organizacija FPO Vilniaus gete (1942—1943)“, R. Zizas (Lietuva) — „Vilniaus žydų ginkluota kova prieš nacius“, D. Gelpernas (Lietuva) — „Pasipriešinimas Kauno gete“, Y. Plasserud (Prancūzija) — „Žydai ir ne žy-

dai“, J. Mardosa (Lietuva) — „Lietuvių ir žydų santykiai: buitinis psichologinis aspektas (1920—1940)“, E. Zuroff (Izraelis) — „Žydų atminimas ir atminties žudymas“, A. Jakubčionis (Lietuva) — „Lietuvių požiūris į Vilniaus geto egzistavimą ir jo likvidavimą“, M. Erenburgas (Lietuva) — „Nacių gelbėjimo specifika Lietuvoje (1941—1944)“.

Pranešimai buvo skaitomi lietuvių, anglų, prancūzų, rusų ir jidiš kalbomis. Po pranešimų pranešėjai atsakinėjo į klausimus, vyko turiningos diskusijos.

Nors ir iškildavo tautų „kaltės“ už savo tautiečių nusikaltimus ir lietuvių tautos atsakomybės už žydų žudynes nacių okupacijos metais problemos, bet jų aiškinimosi metu buvo nutolta nuo tautų santykiams kenkiančių istorijos vertinimo stereotipų (išskyrus E. Zuroffo pranešimą). Teigta, jog žydų tragedija prasidėjo dar 1940 m., kai Lietuvą okupavo Sovietų Sąjunga, buvo represuojami tiek žydai, tiek lietuviai, žlugdoma jų kultūra. Atsirado abiejų tautų kolaborantų, kurių veikla dar neįvertinta. Tačiau vienos ar kitos tautos visuotinės kaltės ieškojimas dėl tautiečių grupelės padarytų nusikaltimų žmoniškumui nesiderina nei su istorijos logika, nei su įvykių chronologine seka, pagaliau atpalaiduoja nusikaltusįjį nuo moralinės atsakomybės savo tautai ar valstybei. 1940—1941 metais kartu su okupantais bolševikais vykdę ir sankcionavę nusikaltimus ir represijas žmonės, nesvarbu, kas jie buvo — lietuviai, žydai, lenkai, rusai ar gudai — atstovavo ne savo tautai, bet ideologijai, t. y. bolševizmui. Bolševizmo padariniais pasinaudojo 1941 m. Lietuvą okupavę Vokietijos naciai. Analogiškai reikia vertinti ir Lietuvoje 1941—1944 metais nacionalsocializmui tarnavusius ir prie nacių vykdytų žydų žudynių prisidėjusius žmones. Nacių konclageriuose, kaip ir sovietinėje tremtyje ir lageriuose, su kitų tautų atstovais kamavosi tiek žydai, tiek lietuviai. Daug lietuvių teikė pagalbą persekiojamiems žydams, slėpė juos.

Konferencijoje kristalizavosi išvada: kalbėdami apie 1940—1945 m. Lietuvos istoriją, lietuvių ir žydų santykius, nepamirškime bolševizmo ir nacizmo ideologijų, jų diegimo tragiškų pasekmių ne tik mažesnėms tautoms, bet ir rusų bei vokiečių tautoms. Neatsiekime lietuvių ir žydų santykių, pasižymėjusių išskirtine tolerancija iki pat 1940 m., nuo Europos įvykių žydų Katastrofos išvakarėse ir jos metu.

Taip pat sutarta, kad reikėtų glaudesnio įvairių šalių mokslininkų bendradarbiavimo tiriant konferencijoje iškilusias problemas ir mažai nagrinėtas temas. Tam įtakos turėtų ir leidinys su pranešimų tekstais, kurį išleisti žada renginio organizatoriai.

S. Buchaveckas

PIRMOJI VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO ETNOLOGINĖ KONFERENCIJA

1993 m. spalio 15 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete (VDU), įvyko jaunųjų etnologų konferencija „Lietuvių etnokultūra“. Ją organizavo VDU Etnologijos ir folkloristikos katedra (jos vedėja — Gražina Kazlauskienė).

Pranešimus skaitė Lietuvos aukštųjų mokyklų studentai ir doktoran-

tai: R. Šukienė (Lietuvos muzikos akademija) — „Vestuvinių dainų apeigiškumo problema“, R. Petkevičiūtė (VDU) — „Rugiapjūtės su-tartinės“, R. Nausėdaitė (Šiaulių pedagoginis institutas) — „Sakra-linis pasaulis lietuvių ir latvių liaudies dainose“, V. Daugirdaitė (Klaipėdos universitetas) — „Autentiškumo problema dzūkų dainose, už-rašytose 1993 m. vasarą Varėnos rajone, Gudaičių kaime“, J. Paulauskaitė (Šiaulių pedagoginis institutas) — „Laiko ir erdvės suvokimas stebuklinėse pasakose“, R. Tatarūnienė (VDU) — „Vandens vaiz-dinys lietuvių stebuklinėse pasakose“, R. Baltrūnaitė (Šiaulių pe-dagoginis institutas) — „Gyvūnų funkcijos stebuklinėse pasakose“, V. Ne-verdauskaitė (Klaipėdos universitetas) — „Žmona-gyvatė lietuvių stebuklinėse pasakose (vienos pasakos nagrinėjimas)“, L. Draskinytė (VDU) — „Ožio aukojimo papročių atspindžiai tautosakoje“, R. Daniulaitytė (VDU) — „Vilko mediatoriaus sąsajos su haliucogeninio gė-rimo paskirtimi“, D. Senvaitytė (VDU) — „Kalvio įvaizdis pa-sakojamojoje tautosakoje“, A. Mažrimas (VDU) — „Likimo mitolo-gema indoeuropiškajame kontekste“, J. Pridotkaitė (VDU) — „Vilko vaizdinys lietuvių pasakose“, V. Liutkutė (Lietuvos muzikos akademija) — „Tradicijos ir novacijos elementai kanklininko Juozo Tele-šiaus kūryboje“, Z. ir R. Sabaliauskaitės (Lietuvos veterinarijos akademija) — „Žemaičių apavas — kojenos“, V. Mikutavičiūtė (VDU) — „Skirsnemunės apylinkės valstiečių gyvenamųjų namų interje-ras XIX a. pabaigoje—XX a. penktajame dešimtmetyje“, J. Bakuty-tė (Lietuvos veterinarijos akademija) — „Studentų folkloro ansamblio „Kupolė“ šventės“.

Pranešimus apibendrino Lietuvos istorijos instituto etnologai P. Kal-nius, R. Merkienė, V. Milius.

G. Aučiniakas

KONFERENCIJA „GEDIMINO LAIŠKAI“

1993 m. lapkričio 11 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vy-ko mokslinė konferencija, skirta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 1323 m. gegužės 26 dieną rašytų trijų laiškų dominikonų ir pranciškonų vienuoliams bei Hanzos miestams analizei. Ją surengė šiame institute gyvuojančio Senosios literatūros seminaro nariai. Organizatoriai pasirin-ko interdisciplinarinį darbo pobūdį — iki pietų pranešimus skaitė isto-rikai, o popietė buvo skirta literatūrologinėms problemoms.

Konferencijai buvo parengtas naujas laiškų vertimas. Jo autorius — Sigitas Narbutas. Apie sunkumus, kylančius verčiant šiuos tekstus, taip pat apie būdus, kaip jų išvengti, vertėjas svarstė pranešime „Trijų Gedimino laiškų leidimo klausimu“. Vėliau kalbėję Alvydas Nikžem-taitis („Gedimino laiškai Vokietijos miestams ir vienuoliams: politinės laiškų atsiradimo aplinkybės“) ir Stephen'as Rowell'as („Gedimino laiškai Vokietijos miestams ir vienuoliams: diplomatijos aspektas“) dėme-sį sutelkė ties laiškų politine ir ekonomine svarba ano meto Lietuvai, gre-ta to bandydami nagrinėti šių tekstų parašymo aplinkybes. Istorikė Rasa Mažeikaitė pranešime „Tekstas ir potekstė Gedimino laiškuose Vo-

kietijos miestams ir vienuoliams“ bei literatūrologas Albinas Jovaiša („Gedimino laiškų teksto dvilypumas: senameldis adresantas ir katalikas raštininkas“), analizuodami kontraversišką tekstų stilių, bandė nustatyti, kur yra autentiški Gedimino žodžiai, o kur — raštininko. Sauliaus Žukos pranešimo „Semiotinė Gedimino laiškų analizė“ išvada — ekonominis interesus kunigaikščiui buvo svarbesnis nei noras krikštytis. Dariaus Kuolio („Lietuvos kultūrinės geopolitikos orientyrai Gedimino laiškuose“) nuomone, Gediminas kūrė baltišką valstybę, atvirą vakarams ir rytams. Daug įdomių klausimų, polemikos būta po visų dalyvių kalbų. Kai kurios replikos virsdavo mini pranešimais. Nemažai vertingų samprotavimų pateikė E. Gudavičius, I. Lukšaitė, V. Kubilius, E. Ulčinaite. Kartu dalyvavę istorikai ir literatūrologai papildė vieni kitų mintis, atsižvelgdami į kolegų pastabas, koregavo savąsias. Konferencijoje buvo atsakyta į daugelį pasirinktą temą liečiančių klausimų. Greta to ryškesnės tapo metodologinės tokio tipo raštų studijų kryptys, to paties reiškinio analizės įvairiais aspektais prasmingumas.

Naujas vertimas, skaitytų pranešimų bei vykusių diskusijų medžiaga bus išleista kartu su kitais metraščių ir kunigaikščių laiškų tyrinėjimais vienoje iš tęstinio leidinio „Senoji Lietuvos literatūra“ knygų.

D. Jackevičius

TRETIEJI „LIETUVOS KARIUOMENĖS SKAITYMAI“

1993 m. lapkričio 11—12 dienomis Lietuvos archyvų generalinės direkcijos salėje įvyko Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos, Lietuvos archyvų generalinės direkcijos, Lietuvos centrinio valstybinio archyvo, Lietuvos vaizdo ir garso archyvo surengta mokslinė konferencija „Lietuvos kariuomenės skaitymai“. Tarpantys tradiciniais skaitymai buvo skirti Lietuvos kariuomenės įkūrimo 75 metų jubiliejui paminėti.

Skaitymus įžanginiu žodžiu pradėjo Lietuvos archyvų generalinis direktorius G. Ilgūnas. Pranešimus skaitė: G. Surgailis (Krašto apsaugos min-ja) — „Lietuvos kariuomenei — 75 metai“, A. Visockis (Vilniaus pedagoginis un-tas) — „Medžiaga apie kariškius katalikus Rusijos imperijos armijoje“, V. Janėkuskas (Vilniaus Dailės akademija) — „Lietuvos karinės vadovybės veiksmai 1920 m. rudenį (Vilniaus praradimas)“, N. Vidrinskas (Vidaus reikalų min-ja) — „Vietinės kariuomenės brigada 1920—1923 m.“, A. Balaišis (Valstybės sienos apsaugos tarnyba) — „Lietuvos kariuomenė valstybės sienos apsaugoje 1919—1923 m.“, A. Kasparavičius (Kauno Vytauto Didžiojo un-tas) — „Koalicinės liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės planai pertvarkyti Lietuvos kariuomenę ir sustiprinti valstybės saugumą 1926 m.“, A. Grigaravičius (Lietuvos centrinis valst. archyvas) — „Karo mokslų draugijos archyvinio fondo apžvalga“, J. Krakuskas (Lietuvos atsargos karininkų sąjunga) — „Paskutinės Lietuvos karo mokyklos dienos“, K. Tamaišuskas (Lietuvos centrinis valst. archyvas) — „Lietuvos žydų karių sąjunga 1933—1940 m.“, A. Morkūnas (Vytauto Didžiojo Karo muziejus) — „Bandymai įkurti karinę katedrą Vytauto Di-

džiojo universitete“, S. Gečas (Vytauto Didžiojo Karo muziejus) — „Vytauto Didžiojo Karo muziejus 1940—1941 m. sovietinės okupacijos laikotarpiu“, R. Zizas (Lietuvos istorijos institutas) — „Lietuvių savisauogos batalionai 1941—1945 m.“, A. Bubnys (Ypatingos reikšmės archyvinių dokumentų tvarkymo darbo grupė) — „Lietuvos vietinė rinktinė 1944 m.“

Aptariant konferencijos darbą, jos dalyviai ir svečiai kalbėjo apie būtinumą propaguoti ir populiarinti kasmet organizuojamus skaitymus, kad jie susilauktų didesnio visuomenės dėmesio, juose gausiau dalyvautų kariūnai ir karininkai, jaunimas. J. Krakauskas kalbėjo dėl Vietinės rinktinės karių atminimo įamžinimo. 1944 m. sukanka 50 metų, kai Vietinė rinktinė buvo įsteigta ir netrukus vokiečių likviuota. Lietuvos atšargos karininkų sąjunga prižiūri jos karių, 1944 m. gegužės mėn. žuvusių kovoje su lenkų Armija krajova, masinio palaidojimo kapą Ašmenoje, planuoja pastatyti ten paminklą. Z. Vasiliauskas, analizuodamas skaitymų rezultatus, pažymėjo, jog kai kuriems pranešimams trūko mokslinės kritinės minties, juose buvo pateikta daug faktografinės medžiagos, vyravo romantinis požiūris į Lietuvos kariuomenės istoriją. Jo nuomone, reiktų įkurti karo tematikos tyrinėjimus koordinuojantį centrą, parašyti Lietuvos kariuomenės divizijų, pulkų istorijas. Vėl pradėtas leisti „Karo archyvas“, jame publikuojami moksliniai straipsniai. Reikėtų pagal ikikarinę tradiciją skelbti ir archyvų medžiagą. A. Morkūnas pasidalino mintimis apie Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbą ir karo tematikos medžiagos kaupimo ir tyrinėjimų organizavimo planus. Pasak jo, Karo muziejus galėtų tapti koordinuojančiu tokių tyrinėjimų centru Lietuvoje. N. Vidriuskas pastebėjo, kad, tiriant Lietuvos kariuomenės istoriją, nereiktų pamiršti ir jos karybos istorijos.

„Lietuvos kariuomenės skaitymų“ darbą apibendrina vienas iš jų organizatorių, Krašto apsaugos ministerijos darbuotojas G. Surgailis. Svarbesnieji konferencijoje perskaityti pranešimai bus paskelbti „Karo archyve“. Konferencijos metu veikė archyvinių nuotraukų paroda „Lietuvos kariuomenės vadai“.

R. Zizas

KRAŽIŲ SKERDINIŲ MINĖJIMAS

Kražių skerdynės įvyko 1893 m. lapkričio 22 d., o jų šimtmečio minėjimas surengtas 1993 m. spalio 2—3 d., per šv. Mykolo atlaidus, kai į Kražius atvyksta ir kitose Lietuvos vietose gyvenančių kražiškių. Kartu buvo prisiminta vienas 1863 m. sukilimo vadų kun. A. Mackevičius ir 1886 m. caro valdžios nugriauta Kęstaičių bažnytelė (Telšių raj.).

Spalio 2 d. Morkių kaime, netoli buvusios A. Mackevičiaus tėviškės, Telšių vyskupas A. Vaičius pašventino kelmišio tautodailininko A. Akstino išskaptuotą ąžuolinį stogastulpį. Čia kalbėjo kun. J. Boruta, Kelmės rajono tarybos pirmininkas V. Piktūrnas, Kauno žemaičių bendrijos pirmininkas A. Pocius, Mackevičių giminės ainis L. Mackevičius, mons. A. Svarinskas, paminklo autorius A. Akstinas. Padeklamuota eilėraščių. A. Mackevičiaus gimtojoje sodyboje, kur

auga liepa su gandraizdžiu ir stovi 1988 m. pastatytas memorialinis akmuo, Kauno jėzuitų gimnazijos auklėtiniai pasodino ažuoliuką.

Vakare po pamaldų Kražių bažnyčioje įvyko Lietuvos katalikų mokslo akademijos surengta mokslinė konferencija. Ją vedė ir įžanginį žodį tarė literatūrologas prof. hab. dr. J. Girdzijauskas. Pranešimus skaitė: kraštotyrininkas A. Danuševičius — „Lietuvių tautos kova už laisvę ir A. Mackevičius“, mokytoja G. Kuckailienė — „Neskelbti dokumentai apie 1863 m. sukilimo vadą A. Mackevičių“, dr. E. Vidmantas — „Kražių įvykių ištakos“, istorikas K. Misius — „Kražių skerdynių kronika“, dr. R. Vėbra — „Archyviniai dokumentai apie Kražių įvykius Sankt Peterburgo valstybiniame istorijos archyve“, poetė M. Kudarauskaitė skaitė savo kūrybos eilėraščius, skirtus Kęstaičių bažnyčios gynėjams, pabaigos žodyje hab. dr. V. Milius sugretino Kražių skerdynių ir 1991 m. sausio 13 d. įvykius, informavo apie leidinius, pasirodančius šio jubiliejaus proga. Meninę programą dainomis, muzika ir eilėmis atliko kražiškiai saviveiklininkai.

Spalio 3 d. iškilmės prasidėjo vyskupų A. Vaičiaus, J. Matulaičio, J. Žemaičio ir grupės kunigų aukotomis šv. Mišiomis. Prieš pamaldas kun. J. Boruta dar sykį paminėjo Kražių bažnyčios gynėjus, o jų metu aktualizuotą pamokslą pasakė mons. A. Svarinskas. Po pamaldų vysk. A. Vaičius pašventino klaipeidiškio skulptoriaus R. Midvikio sukurtą ir šventoriaus vartuose įmontuotą Kražių skerdynes vaizduojantį bareljefą. Po to kalbėjo Telšių kunigų seminarijos rektorius kun. K. Gasčiūnas, kultūros ir švietimo ministro pavaduotojas V. Balčiūnas, Seimo pirmininkas Č. Juršėnas, Seimo narys G. Vagnorius, Kražių skerdynių dalyvių ainis Č. Liaugminas, buvęs Kražių klebonas S. Anužis, dabartinis Kražių klebonas V. Gedvainis. Per Mišias ir pašventinimo ceremoniją giedojo Kau- no valstybinis choras (vadovas P. Bingelis).

V. Milius

ETNOGRAFŲ KONFERENCIJA „TRADICINĖ IR DABARTIES ETNOKULTŪRA“

1993 m. gruodžio 2—3 d. Lietuvos istorijos instituto etnografai surengė tradicinę konferenciją, skirtą tiek tradicinei, tiek dabartinei etninei kultūrai. Klausytojais buvo mokslo ir mokymo institucijų, muziejų, kraštotyrininkų atstovai. Konferenciją pradėjo Etnografijos skyriaus vedėja R. Merkienė.

Pirmąją dieną pranešimus skaitė: Petras Kalnias (LII) — „Rytų Lietuvos lietuviai ir etninės asimiliacijos procesas“, Aleksandras Mylnikovas (Rusijos Mokslų akademijos Petro Didžiojo antropologijos ir etnografijos muziejus, Sankt Peterburgas) — „Etninė tradicija istorinės atminties dimensijų erdvėje“; Vytis Čiurbinskas (Vilniaus un-tas) — „Norvegų etnografinis identitetas imigrantų požiūriu (lietuviškasis aspektas)“; Grigorijus Potasenko (Vilniaus un-tas) — „Sentikiai Lietuvoje XIX a. (paplitimas, gyvenvietės, etnokultūrinis identitetas)“; Rūta Guzevičiūtė (LII) — „XVIII a. pab.—XIX a. visuomeninių judėjimų įtaka drabužiams“; Vacys Milius (LII) — „Žemaitijos vandens malūnų ir trobų savitumai ir bendrumai“; Milda Bakšytė-Richardson

(Bostono un-tas) — „Lietuvių liaudies menas Amerikoje: tradicijos ir metamorfozės“; Elvyra Usačiovaitė (Kultūros ir meno in-tas) — „Šešiakampė segmentinė žvaigždė: ornamentas ir simbolis“; Auksuolė Cepaitienė (Vytauto Didžiojo un-tas) — „Vėpimo įrankiai ir vėpimas šiuolaikinėje kultūroje“; Vida Savoniakaitė (Vytauto Didžiojo un-tas) — „Tekstilė kaimo kultūroje: tyrimo metodika“.

Antrąją dieną pranešimus skaitė: Rasa Paukštytė (Vytauto Didžiojo un-tas) — „Motinos įvesdinimo papročiai Lietuvos kaime XIX a. pabaigoje—XX a. pr.“; Venantas Mačiekus (Vilniaus un-tas) — „Lietuvių paprotinės teisės normos ir šiuolaikiniai kodeksai“; Regina Merkienė (LII) — „Papročiai ir laiko dimensijos“; Jonas Mardosa (Vilniaus pedagoginis un-tas) — „Valstiečių talkos: klasifikacija, struktūra, funkcijos“; Gintaras Beresnevičius (Kultūros ir meno in-tas) — „Religijos fenomenologijos metodas ir jo taikymo baltų religijos tyrimams galimybės“.

Diskusijose kalbėję V. Baltrušaitis, P. Kalnius, R. Merkienė, V. Milius, V. Stanikūnas, E. Usačiovaitė išsakė savo nuomones dėl pranešimų pobūdžio, tikslino jų teiginius, kalbėjo apie etnografų ryšius su dabarties gyvenimu, pareiškė pageidavimų būsimoms konferencijoms. Baigiamajame žodyje R. Merkienė apibendrina pranešimus.

Konferencijos proga Etnografijos skyriuje buvo organizuota 1993 m. ekspedicijose nupieštų žvejybos, vėpimo įrankių, geležinių antkapinių kryžių ir kapų tvorelių piešinių parodėlė. Kaip paprastai, pranešimus numatoma paskelbti atskiru leidiniu.

V. Milius

ISTORIKŲ KONFERENCIJA „TAUTA IR VALSTYBĖ“

Tokio pavadinimo mokslinė konferencija įvyko Lietuvos istorijos institute 1993 m. lapkričio 25 d. Bene pirmą kartą respublikos istorikai nagrinėjo šį svarbų Lietuvos valstybingumo supratimo klausimą. Pranešimus skaitė hab. dr. prof. E. Gudavičius „Lietuvių tautos ankstyvieji amžiai: laimėjimai ir praradimai“, hab. dr. prof. A. Tyla „Lietuvos valstybės saugumo koncepcija XVI a. antroje pusėje“, hab. dr. prof. M. Jučas „Lietuvos parlamentarizmas XVIII a.“, hab. dr. prof. V. Merkys „Lietuvių tautinė ir pilietinė savimonė XIX a. pirmoje pusėje“, dr. C. Laurinavičius „Santykio tarp tautos ir valstybės lietuviškoje politikoje problema (1917—1920 m.)“ ir dr. M. Tamošiušas „Lietuvos valstybingumo 1940—1990 m. problema istoriografijoje“.

Su dideliu susidomėjimu buvo išklaustas prof. E. Gudavičiaus pranešimas, kuriame buvo keliamas tautos kaip etnosocialinės bendrijos klausimas, gvildenamos tautos savimonės, artimų genčių sąveikos problemos. Prelegentas pažymėjo, kad lietuvių valstybė susikūrė žymiai mažesnėje teritorijoje negu visas baltų arealas. Kuriant valstybę baltų gentims teko atkakliai kovoti su savo kaimynais. Padėtį komplikavo Lietuvos krikšto uždelsimas, kurį charakterizavo kaip didžiausią netektį. Įvedus krikščionybę, Lietuva įžengė į sunkų, bet savarankišką sueuropėjimo kelią. Krikščionybė davė raštą, teismus, tačiau lietuvių kalba netapo val-

stybine kalba, plito krašto lenkinimas, Lenkija grėsė pačiam Lietuvos kaip valstybės gyvavimui. Dalis gudų diduomenės per savimone asimiliavosi su lietuviais, atsirado savotiškas bajoro tipas: kilme gudas, savimone — lietuvis, kalba — lenkas. O krikščionybės įsigalėjimas liaudyje stiprino įvairių visuomenės sluoksnių ryšį.

Nagrinėdamas Lietuvos valstybės saugumo koncepciją XVI a. antroje pusėje, prof. A. Tyla pažymėjo, kad šiuo laikotarpiu žymiai keitėsi Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės sienos: šiaurėje plėtėsi Livonijos kryptimi, o pietuose neteko Kijevo, Volynės, Podolės, Palenkės ir kitų žemių. Pagal Liublino uniją Lietuva tapo Respublikos dalimi ir neteko savo suverenumo; visą užsienio politiką formavo Lenkija. Pasikeitė ir Lietuvos kaimynai: ji prarado Krymo totorių kaimynystę, o įgijo naują kaimyną švedų asmenyje. Visų šių vidaus ir išorės santykių pasekmėje komplikavosi Lietuvos saugumas. Tuo labiau kad baigėsi Gediminaičių dinastija.

Visų tarptautinių santykių centru tapo santykiai su Maskva. Ši valstybė palaipsniui stiprėjo, nusikratė mongolų jungo, siekė užimti Polocką, Vitebską, Smolenską. Prasidėjo nesibaigiantys karai, kuriuos pradėdavo tai rusai, tai lietuviai. Tačiau šie ginkluoti susidūrimai neišsprendė prieštaravimų. Rusų valstybės jėgos augo, ir varžybos darėsi nenaudingos Lietuvai. Kartu su lenkais buvo galima atremti Maskvos pavojų. Tačiau išsaugoti XVI a. antroje pusėje buvo keli keliai. Respublikoje pasitaikė trys bekaralmečiai. Į sostą buvo galima pasodinti Habsburgų dinastijos atstovą arba pasikviesti Ivano Žiauriojo sūnų Fiodorą. Pastaruoju atveju būtų įgyta atspara prieš Lenkiją: būtų buvęs atgautas didžiojo Lietuvos kunigaikščio renkamumas, susigrąžintos rusų žemės. Tačiau Ivanui Žiauriam nepatiko, kad Respublikos sostas nepaveldimas, kad Lietuva ir Lenkija net nesiruošia prisijungti prie Maskvos žemių. Dėl visų šių priežasčių Lietuvos bajorai parėmė trečią jėgą — Henriko Valua kandidatūrą: jis žadėjo grąžinti rusų žemes.

Nors Stepono Batoro laikais buvo pasiekta žymių pergalių prieš rusus, tačiau karo variantas nebuvo populiarus. Lietuvos bajorai, blaiviai vertindami padėtį, ėmėsi įvairių priemonių Lietuvos saugumui užtikrinti: vedama atvira kova, siekiama taikių prieštaravimų išsprendimo kelių, būta ketinimų net sudaryti personalinę uniją. Tuo tarpu Maskvoje jau buvo brandinamas karinis ir ideologinis Respublikos sužlugdymo planas.

Prof. M. Jučas savo pranešime nagrinėjo Lietuvos parlamentarizmą. Jis pažymėjo, kad ši problema Lietuvos istoriografijoje pradėta tyrinėti neseniai. Prelegentas padarė parlamentarizmo istoriografijos analizę, plačiau nagrinėjo A. Šapokos darbus šiuo klausimu. Autorius atkreipė dėmesį į tai, kad parlamentarizmas — tai valstybingumo požymis ir kad dalinis parlamentarizmas buvo išsaugotas ir po Liublino unijos. Apžvelgiama seimelių veikla, jų instrukcijos. Tai vidutiniosios bajorijos dokumentai, ginantys bajoro laisvą balsą renkant poną (karalių), katalikų religiją, Liublino uniją, bajorų dvarus, Lietuvos Statutą bei Lietuvos teismą — Vyriausiąjį Lietuvos tribunolą. Tarp Lietuvos bajorų reikalavimų buvo ir tokių, kaip reikalavimas išvesti Rusijos kariuomenę, užsilikusią po Šiaurės karo, Gardino seimo alternatyvos, pageidavimas, kad karalius kas treji metai gyventų Vilniuje, kad dalis kadetų korpuso būtų perkelta į

Gardiną. Vienas iš svarbiausių bajorijos reikalavimų — uždrausti vals-tiečių perėjimus iš dvaro į dvarą, net ir turintiems laisvės raštus (kad ne-būtų blogo pavyzdžio).

Prof. V. M e r k y s aptarė mažai tyrinėtą lietuvių tautinės ir politinės savimonės problemą. Sovietinėje istoriografijoje pagrindinis dėmesys bu-vo kreipiamas į visuomenės socialinius santykius, todėl, prelegento nuo-mone, reikia daugiau dėmesio skirti etniniam santykiams. Tautinė ir pilie-tinė savimonė priklauso nuo valstybės etninės sudėties bei socialinės struk-tūros kaitos.

XIX a. lenkų šaltiniuose tauta buvo vadinami tik privilegijuoti luo-mai — bajorai ir dvasininkai. Tik jie sudarė visuomenę. Tokia pat prasme tauta ir visuomenė suprantama ir 1831 bei 1863 m. sukilimų dokumentuo-se. XIX a. pradedamos vartoti sąvokos Lietuvos ir Rusijos tautos. Lenkai lietuvius laikė lenkų tautos dalimi. Po Lenkijos ir Lietuvos valstybės pa-dalijimų, kai Rusijos pilietybė nedarė garbės, Lietuvoje pradėta pabrėžti tautinę priklausomybę, etnopolitinę savimonę. Tačiau ir toliau pagrindi-niu priklausomumo tautai požymiu buvo luominė kilmė. Išliko senoji lie-tuvių tautos samprata, tačiau kultūros veikėjų, rašytojų kūryba nukrei-piama į lietuvių etninės savimonės palaikymą: A. Mickevičius, J. Kraševs-kis, J. Šlovackis, L. Kondratavičius, T. Narbutas ir kt.

XIX a. Lietuvos bajorijai buvo būdingas orientavimasis į unijines ver-tybes, abejingumas lingvistiniam identitetui. Privilegijuotieji sluoksniai lė-mė etninės priklausomybės sąvoką, liaudies etniškumas šiuo atveju netu-rėjo reikšmės. Dažnai bajorai ir kunigai etniškai nebuvo tapatūs liau-džiai. Tačiau tuo pat metu jie neturėjo ir etninio agresyvumo liaudžiai. Iš kitos pusės istorinė lietuvių visuomenė, lietuvių kalba viešame gyve-nime buvo slopinama. Rusai Lietuvos bajorus vadino lenkais ar luomo pa-vadinimu, liaudį vadino „litovsko žmudskije plemena“, o kalbą — ne „ja-zyk“, o „litovsko žmudskoje narečije“. Po 1863 m. sukilimo ir baudžiavos panaikinimo pradėjo sparčiai plėtotis tautinė savimonė, piliečiais tampa visa liaudis.

Tautos ir valstybės santykį nagrinėjo savo pranešime dr. Č. L a u r i-n a v i č i u s. Jis nurodė, kad Lietuvos visuomenės veikėjai XX a. pra-džioje siekė Lietuvos valstybės atkūrimo etnografinėse ribose. Atsirado dvilypumas: lenkiškoji visuomenės dalis nenorėjo nė girdėti apie neprik-lausomą Lietuvą, o lietuviai darė aliuzijas į XIII—XIV a. Vakarų valstybių vadovai nenorėjo tikėti, kad Lietuvoje buvo prievartinis lenkinimas: esą buvusi sudaryta abipusė unija, lenkai ir lietuviai kartu kovojo prieš cariz-mą. Nors ir lenkų vyriausybėje buvo nepriklausomos Lietuvos šalininkų, tačiau ir jų nuomone Lietuva turėjo priklausyti Lenkijai. Pagal juos, ne-priklausoma Lietuva — tai vokiečių ir rusų intrigų produktas. Tokiomis sudėtingomis sąlygomis Lietuvos diplomatijai reikėjo išnaudoti bolševiki-nę Rusiją prieš lenkus, bet nepatekti Rusijos įtakon. Iš kitos pusės atsi-rado antra parama — Antantė.

Dr. M. T a m o š i ū n a s savo pranešime bandė analizuoti Lietuvos valstybingumo 1940—1990 m. problemą bei šio klausimo istoriografiją. Jo nuomone, naujausių laikų istorikai greitai persiorientavo į emigrantinę is-toriografiją. Esą tiek sovietinis, tiek „tautinis“ požiūris yra vienpusiški ir

politizuoti. M. Tamošiūno požūriu, valstybingumą nereikia sutapatinti su nepriklausomybe. Tai esanti teisinė sąvoka ir turi įvairias formas: yra valstybingumas ir „tarybinis“ valstybingumas. LTSR Aukščiausioji Taryba, 1990 03 11 paskelbusi Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, tęsė sovietinį valstybingumą: panaudojo senas valstybines įstaigas, kai kuriuos teisinius dokumentus, diplomatinės atstovybės užsienyje. Jo nuomone, sovietinė okupacija 1940 m. trukusi tik iki Lietuvos inkorporacijos į Sovietų Sąjungą, po to prasidėjo naujas valstybingumas Sąjungos sudėtyje.

Po pranešimų prasidėjusi diskusija iš esmės buvo paskutiniojo pranešimo tematika. Pasisakė hab. daktarai E. Gudavičius, A. Tyla, V. Merkys, daktarai N. Kairiūkštytė, Z. Kiaupa, Č. Bauža, J. Matusevičius, R. Čepas. Vieninga visų pasisakiusiųjų nuomonė — 1940 m. Lietuva neteko valstybingumo, jo požymių, kad visus 50 metų ji buvo okupuotas kraštas, kad neteisinga skirstyti valstybingumą į „tarybinį“ ir kažkokį kitą, kad bolševikinio melo ir demagogijos kartojimas, tai ne tik visuomenės klaidinimas, bet ir atsakomybės jausmo praradimas.

J. Matusevičius

Ekspedicijos

ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI LIETUVOJE 1993 METAIS

1993 m. archeologinius paminklus tyrinėjo 21 įstaiga: Lietuvos istorijos institutas (toliau — LII), Vilniaus universiteto Archeologijos ir etnologijos katedra (VU), Vilniaus pedagoginio universiteto Baltų proistorės katedra (VPU), Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras (LKP MC), Paminklų restauravimo ir projektavimo institutas (PRPI), Paminklų restauravimo institutas (PRI), Lietuvos dailės Akademija (LDA), Lietuvos Nacionalinis muziejus (LNM), Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcija (KPI), Lietuvos dailės muziejus (LDM), Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras (KU), Pilių tyrimų centras (PTC), Našios muziejus (NM), Trakų istorijos muziejus (TIM), Biržų krašto muziejus „Sėla“ (BKM), Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejus (MLIM), Valstybinis Kernavės archeologijos ir istorijos rezervatinis muziejus (KRM), Kretingos muziejus (KM), Utenos kraštotyros muziejus (UKM), Žemaičių „Alkos“ muziejus (ZAM).

Archeologai dirbo daugiau kaip 111 vietų. Tyrinėti ir žvalgyti 7 akmens amžiaus paminklai (iširta 482,5 kv. m), 6 piliakalniai (iširta 336 kv. m.), 6 gyvenvietės (iširta 1003 kv. m) ir 1 alkavietė (iširta 200 kv. m), 3 geležies amžiaus pilkapynai (iširta 11 pilkapių, rasti 6 kapai: 5 degintiniai ir 1 griautinis), 10 plokštinių kapinynų (iširta daugiau kaip 5885 kv. m, rasta 150 kapų, iš jų 203 degintiniai kapai ir 102 žirgų kapai), 3 feodalizmo epochos kapinynai (iširta 149 kv. m, rasta 50 kapų), daugiau kaip 90 vietų tyrinėtos feodalizmo laikotarpio gyvenvietės, dvarvietės, miestų teritorijos (iširti daugiau kaip 6432 kv. m); 7 tirti objek-

tai buvo neaiškios paskirties bei datavimo paminklai (ištirta daugiau kaip 222 kv. m).

Pateikiamas abėcėlinis tyrinėtų paminklų sąrašas. Nurodoma paminklą tyrinėjusi įstaiga, vadovas, darbų apimtis ir rezultatai.

1. Akmens, žalvario amžių gyvenvietės ir kapai

D r e n i a i, Telšių raj., Varnių apyl. LDA, LNM ir LII jungtinė ekspedicija (vad. A. Butrimas, D. Butrimaitė ir T. Ostrauskas) ištyrė 77 kv. m. Rastos sunaikinto mezolito laikotarpio kultūrinio sluoksnio liekanos.

D u s i a, Lazdijų raj., Teizų apyl. IEM (vad. V. Juodagalvis) tyrinėjo 8-osios žalvario amžiaus gyvenvietės šiaurės rytų pakraštį. Ištirtas 140 kv. m. plotas, aptiktas iki 20 cm storio senojo žalvario amžiaus laikotarpio kultūrinis sluoksnis. Rastos stulpvietės, brūkšniuotos keramikos šukės ir titnaginių dirbinių. Gyvenvietė gyvavo II tūkst. pr. Kr. viduryje.

P a s i e n i a i, Vilniaus raj., Buivydžiškių apyl. LKP MC ekspedicija (vad. E. Satavičius) tyrinėjo 1-mąją ankstyvojo mezolito laikotarpio gyvenvietę. Ištirti 36 kv. m. Rastos 4 įvairių formų ir gylio duobės. Vienoje iš jų aptikta nemažai titnaginių dirbinių. Iš viso tirtame plote rasti 326 titnaginiai, 27 kvarco ir 8 kitos rūšies akmens radiniai.

Š a l t a l i ū n ė, Švenčionių raj., Švenčionėlių apyl. LII (vad. T. Ostrauskas) gyvenvietės vietoje ištyrė 85,5 kv. m. Aptiktas ankstyvojo ir vėlyvojo mezolito Narvos kultūrai priklausantis kultūrinis sluoksnis.

U p e t o s, Telšių raj., Varnių apyl. LNM (vad. D. Butrimaitė) ištyrė 1-osios gyvenvietės 37 kv. m. Radiniai datuojami mezolito pabaiga ir neolito laikotarpiu.

U p e t o s, Telšių raj., Varnių apyl. LNM (vad. D. Butrimaitė) ištyrė 2-osios gyvenvietės 17 kv. m. Radiniai iš neolito laikotarpio.

Z a p s ė s upės 1-oji gyvenvietė, Lazdijų raj. LNM (vad. V. Juodagalvis) ištyrė 16 kv. m. Aptiktas 20 cm storio kultūrinis sluoksnis datuojamas II tūkst. pr. Kr. pirmąja puse.

Z a p s ė s upės 5-oji gyvenvietė, Lazdijų raj. LNM (vad. V. Juodagalvis) ištyrė 74 kv. m. Aptiktas 24 cm storio kultūrinis sluoksnis datuojamas III tūkst. pr. Kr. pabaiga—II tūkst. pr. Kr. pradžia.

2. Piliakalniai ir geležies amžiaus gyvenvietės

A n t a t i l č i a i, Ukmergės raj., Zemaitkiemio apyl. LII (vad. G. Zabiela) pirmojo piliakalnio aikštelės šiaurės vakarų pakrastyje ištyrė 25 kv. m plotą. Kultūrinio sluoksnio nerasta, miškožemyje aptiktos dvi smulkios lipdytos lygiu paviršiumi keramikos šukės, šalia pylimo — degėsių pėdsakai. Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia, nebuvo naudotas, supilti tik pylimai.

A n t a t i l č i a i, Ukmergės raj., Zemaitkiemio apyl. LII (vad. G. Zabiela) tyrinėjo antrojo piliakalnio liekanas. Ištirta dalis pirmojo griovio, šlaitas, padarytas antrojo pylimo pjūvis. Iš viso ištirta 109 kv. m. Aptiktas iki 20 cm storio I—IV a. kultūrinis sluoksnis su negausia to meto

keramika ir radiniais bei ant jo esantys I tūkstantmečio pabaigos—XIV a. įtvirtinimai. Bendras pylimo supiltinių sluoksnių storis 300 cm.

I V nuo piliakalnio esančioje pievoje iškasti 6 šurfai (6 kv. m), rastas iki 70 cm storio papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis iš I tūkstantmečio pabaigos—II tūkstantmečio pradžios.

B a k š i a i, Alytus. LII (vad. G. Puodžiūnas) senovės gyvenvietės rytinėje dalyje ištyrė 800 kv. m. Aptiktas iki 70 cm storio I tūkstantmečio vidurio kultūrinis sluoksnis. Rasta daug keramikos šukių ir pastatų liekanų.

B i r u t ė s k a l n a s (Palanga). KU (vad. Vl. Žulkus) pietinėje papėdėje ištyrė 65 kv. m plotą. Rastas 80 cm storio kultūrinis sluoksnis.

B u b i a i, Šiaulių raj., Kurtuvėnų apyl. LII (vad. R. Jarockis) piliakalnyje ir senovės gyvenvietės vietoje padarė 13 žvalgomųjų gręžinių, nustatė kultūrinio sluoksnio plotą, storį ir sudėtį.

D a u g l a u k i s, Tauragės raj., Tauragės apyl. VPU (vad. A. Malonaitis) alkavietėje ištyrė 100 kv. m. Rasta apie 200 labai smulkių lipdytinės keramikos šukių. Aptikti 7 I—IV a. kapai — greta esančio Dauglaukio kapinyno ąsa.

J a u t a k i a i, Mažeikių raj. LII (vad. A. Varnas) senovės gyvenvietės šiaurės vakarų dalyje ištyrė 79 kv. m plotą. Kultūrinis sluoksnis sunaikintas. Aptiktos tik dviejų židinių bei vienos stulpavietės liekanos. Jos datuojamos I tūkst. antrąja puse—II tūkst. pradžia.

K e r n a v ė, Sirvintų raj., Musinkų apyl. VU (vad. A. Luchtanas) Aukuro kalno papėdėje, pietvakarinėje aikštelės dalyje ištyrė 94 kv. m. Rastas iki 200 cm storio I—XIV a. kultūrinis sluoksnis.

K r e t u o n a s, Svenčionių raj., Reškutėnų apyl. LKP MC (vad. E. Šatavičius) tyrinėjo Didžiojoje saloje esančią senovės gyvenvietę. Iširti 24 kv. m. Aptiktas gyvenvietės XIII (?)—XIV—XV a. kultūrinis sluoksnis, kurio storis 10—23 cm.

S e i m y n i š k ė l i a i, Anykščių raj., Anykščių apyl. LII (vad. G. Zabiela) piliakalnio pietvakarinėje dalyje tyrinėjo terasą, gynybinį griovį bei aikštelės pakraštį. Iš viso iširta 85 kv. m plotas. Rasta iki 300 cm storio XX amžiuje sudarytas kultūrinis sluoksnis, gynybinės sienos liekanos su pavieniais radiniais, senojo kelio vieta, keli sudegę rąstai, įkritę į Volupio vagą.

Pirmajame papilyje padarytas 52 kv. m ploto pylimo ir gynybinio griovio pjūvis. Ariant gynybiniai įrenginiai buvo suardyti, rasta tik atskirų molio tinko trupinėlių. Kasinėtas ir antrojo papilio šiaurinis kampas bei pietrytinis pakraštys (19,9 kv. m). Šiauriniame kampe rastos sudeginto ir vėl atstatyto medinio pastato liekanos su žiesta keramika, gyvulių kaulais, molio tinku. Pietrytiniame pakraštyje buvęs nedidelis pylimėlis visiškai sunaikintas arimų metu.

Visi iširti kultūriniai sluoksniai ir radiniai yra iš XII a.

3. Geležies amžiaus pilkapynai

B e r č i ū n a i, Panevėžio raj. LII (vad. S. Urbanavičienė) tyrinėjo pilkapius Nr. 52, 58, 59, 64, 78. Pilkapiai datuojami V a., tačiau visi suardyti.

Moša (Naujasodžiai), Trakų raj., Aukštadvario apyl. LPTC (vad. G. Abaravičius) tyrinėjo pilkapyną. Iširti 5 pilkapiai bei viena akmenų krūsnis. Rastas 1 degintinis ir 1 griautinis kapai. Pilkapiai datuojami IV a. antrąja puse—VI a.

Paduobė-Saltaliūnė, Švenčionių raj., Švenčionėlių apyl. LNM (vad. V. Steponaitis) tyrinėjo vieną ardomą pilkapį su akmenų vainiku ir griovio liekanomis. Rasti 4 degintiniai kapai, datuojami I tūkst. antrąja puse.

4. Geležies amžiaus plokštiniai kapinynai

Baičiai, Klaipėdos raj., Dovilių apyl. MLIN (vad. R. Banytė) ištyrė 71 kv. m. Rasti 6 griautiniai žmonių ir 1 žirgo kapas, datuojami IV a.—V a. pradžia.

Dauglaukis, Tauragės raj., Tauragės apyl. VPU (vad. E. Jovaiša) ištyrė 80 kv. m. Rastas 1 suardytas I—III a. vyro kapas ir nenustatyto laikotarpio žirgo kapas.

Kernavė, Sirvintų raj., Musninkų apyl. VU (vad. A. Luchtanas) Pajautos slėnyje kapinyno teritorijoje ištyrė 100 kv. m. Rasti 3 degintiniai ankstyvojo geležies amžiaus kapai bei 40 cm storio akmens ir geležies amžiaus gyvenviečių kultūrinis sluoksnis.

Kalniškiai, Raseinių raj., Verėduvos apyl. LII (vad. V. Kazakevičius) ištyrė 225 kv. m. Rasta 16 griautinių ir 2 degintiniai kapai, datuojami V—VI a.

Lazdininkai (Kalnalaukis), Kretingos raj., Lazdininkų apyl. KM (vad. D. Butkus) ištyrė 138 kv. m. Atidengta dalis akmenų konstrukcijos. Rasta grublėtos keramikos šukių, pagal kurias akmenų konstrukcija datuojama ankstyvuju geležies amžiumi.

Marvelė, Kauno m. VU (vad. A. Astrauskas) ištyrė 4750 kv. m. Rasti 104 griautiniai, 151 degintinis žmonių kapai ir 91 žirgu kapas. Kapai datuojami II a. antrąja puse—XIV a.

Masteikiai, Kauno raj. LII (vad. A. Varnas) įvairiose kapinyno vietose ištyrė 272 kv. m. Rasti 8 degintiniai VIII—IX a. žmonių kapai, 6 griautiniai XIII—XIV a. žirgų kapai bei 39 XV—XVII a. žmonių kapai. Atidengtos XII—XIV a. laužavietės, kurioje buvo deginami mirusieji, dalys. Surinkta daugiau kaip 400 radinių.

Palanga. KU (vad. Vl. Žulkus) šiauriniame VIII—XII a. kapinyno pakraštyje rasti trys griautiniai VIII—IX a. kapai.

Stanaičiai, Vilkaviškio raj., Kybartų apyl. VU (vad. A. Merkevičius) ištyrė 70 kv. m. Rasti 6 apardyti kapai, urnų dalys ir kiti radiniai. Atidengtos trys akmens konstrukcijos — akmenų grindinys, akmeninė kapo „dėžė“, neaiškios paskirties apvalus akmeninis statinys. Kapai bei radiniai datuojami I tūkst. pr. Kr. pabaiga.

Užpelkiai, Kretingos raj., Kretingos apyl. LDM (vad. A. Bliujienė) ištyrė 179 kv. m. Rasta suardytų akmenų vainikų liekanų, 17 nedegintų mirusiųjų kapų (vienas mirusysis buvo palaidotas su žirgu), taip pat rasti 3 žirgų kapai, datuojami V—VI a., VIII a. pab.—IX a.

5. XIV—XVIII a. kapinynai

G u d i š k i a i, Anykščių raj., Skiemonių apyl. LII (vad. G. Zabiela) ištyrė senkapio liekanas (apie 40 kv. m) plotą. Rasti 24 XV—XVII a. kapai, surinkta 115 to laikmečio radinių.

N o r i ū n a i, Kupiškio raj., LKP MC (vad. P. Tebelškis) spėjamo kapinyno vietoje ištyrė 25 kv. m. Rasti 9 apardyti arba visiškai suardyti griautiniai kapai, datuojami XVI a. antrąja puse—XVII a.

R u k l i a i, Utenos raj., Daugailių apyl. UKM (vad. D. Ribokas) ištyrė 85 kv. m. Rasta 17 kapų, datuojamų XV a. antrąja puse—XVII a. pabaiga, 12 jų buvo su įkapėmis.

6. Feodalinės epochos gyvenvietės, dvarvietės ir miestai

A n y k š č i a i

LII (vad. G. Zabiela) sklype, esančiame Muziejaus gatvėje Nr. 1, ištyrė 16 kv. m. Rastas iki 50 cm storio XIX—XX a. kultūrinis sluoksnius.

A u k š t a d v a r i s

LKP MC ekspedicija (vad. E. Šatavičius), siekdama nustatyti miestelio kultūrinį sluoksnio ribas, iškasė 64 šurfus. Aptiko XV—XX a. kultūrinį sluoksnį, kurio storis siekė 100—120 cm.

B i r ž a i

BKMS (vad. A. Baublys) tvirtovės vartų pastato vietoje ištyrė apie 150 kv. m. Tyrimų metu gauti duomenys patikslino žinias apie įvažiavimo kelią, vartų pastato konfigūraciją ir pastato rekonstrukcijos etapus.

J u r b a r k a s

PRPI (vad. D. Balčiūnas) Dariaus ir Girėno gatvėje Nr. 68 ištyrė 17 kv. m. Aptiktos XX a. sunaikinto kultūrinio sluoksnio liekanos.

K a u n a s:

a) PRPI (vad. D. Balčiūnas) Šv. Jurgio bažnyčios apsidose rado XVII a. antkapių plokščių fragmentų. Atidengti 2 įėjimai į užpiltas laidojimo kriptas.

b) PRPI (vad. D. Balčiūnas, A. Vaškelis) 6-ojo kvartalo rytinėje dalyje, sklype, esančiame Daukanto gatvėje Nr. 1—3, tyrinėjo XVI—XVII a. Kauno miesto kalėjimo posesiją. Ištirta 640 kv. m. Rastas 220—270 cm storio kultūrinis sluoksnius, datuojamas XV—XVII a.

c) PRPI (vad. A. Vaškelis) Druskininkų gatvėje Nr. 14 ištyrė 30 kv. m. Rastas 220—240 cm storio kultūrinis sluoksnius, datuojamas XVII—XIX a.

d) PRPI (vad. A. Žalnierius) Rotušės aikštės pastatų Nr. 18—20 kieme ištyrė 155 kv. m. Rastas 100—190 cm storio kultūrinis sluoksnius, datuojamas XIV a. pab.—XVII a.

e) PRPI (vad. D. Baliliūnaitė) Karaliaus dvaro gatvės Nr. 6 kieme ištyrė 40 kv. m. Rastas 120—270 cm storio kultūrinis sluoksnius, datuojamas XV—XIX a.

K e r n a v ė

VKM (vad. G. Karnatka) Pajautos slėnyje, Žemutinio miesto terito-

rijoje, ištyrė 200 kv. m. Rasti XII—XIV a. gatvės fragmentai, dviejų sodybų kiemų dalys, trys gyvenamieji bei ūkiniai pastatai.

Kėdainiai:

a) PRPI (vad. A. Žalnierius) Vokiečių gatvėje Nr. 8 ištyrė 115 kv. m. Rastas 25—70 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XVII—XVIII a.

b) PRPI (vad. A. Žalnierius) Didžiojoje gatvėje Nr. 25 ištyrė 106 kv. m. Rastas 170—180 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XV—XVII a.

c) PRPI (vad. A. Juknevičius) Didžiosios ir Senosios gatvių kampe ištyrė 237 kv. m. Rastas 200 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XV a. antrąja puse—XX a. pradžia.

d) PRPI (vad. A. Juknevičius) Didžiojoje gatvėje Nr. 48 ištyrė 82 kv. m. Rastas 130 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XVII a. viduriu.

e) PRPI (vad. A. Juknevičius) Josvainių gatvėje Nr. 3 ištyrė 200 kv. m. Rastas 220 cm storio XV a.—XX a. pradžios kultūrinis sluoksnis.

Klaipėda:

a) MLIM (vad. R. Sprainaitis) Turgaus gatvės pastatų Nr. 29 ir 31 rūsiuose ištyrė 15 kv. m. Rastas iki 100 cm storio kultūrinis sluoksnis su XVI—XX a. radiniais. Aptiktas XIX a. plytų grindinys bei pamatų fragmentai.

b) MLIM (vad. R. Sprainaitis) buvusio Krūmamiėsčio teritorijoje, dešiniajame Dangės upės krante, ištyrė 60 kv. m. Rastas iki 300 cm storio kultūrinis sluoksnis. Atidengti XIX—XX a. pamatų fragmentai, rasta XVII—XX a. keramikos šukiu.

c) KU (vad. Vl. Žulkus) piliavietės bastiono poternose ištyrė 62 kv. m. Aptiktos iki XIV a. stovėjusio medinio tilto liekanos, gotikiniai XV a. I pusės mūrai.

Kretinga:

a) KM (vad. J. Kanarskas) Rotušės a. Nr. 6 ištyrė 110 kv. m. Aptiktas iki 160 cm storio nedatuotinas kultūrinis sluoksnis, akmenų grindinio liekanos.

b) KM (vad. J. Kanarskas) Šaltinio gatvėje ištyrė 150 kv. m. Aptiktas iki 53 cm storio XIX—XX a. kultūrinis sluoksnis.

c) KM (vad. J. Kanarskas) Kęstučio gatvėje tarp namų Nr. 3 ir 5 ištyrė 42 kv. m. plotą. Aptiktas 20—90 cm storio nedatuotinas kultūrinis sluoksnis.

Kretingalė

MLIM (vad. R. Sprainaitis) bažnyčios viduje rado žmonių kaulų bei XVIII—XIX a. radinių. Atidengtas laidojimo rūsysis su cilindrinio skliautu.

Marijampolė

PRPI „Antikus“ (vad. A. Strazdas) vykdė žvalgomuosius tyrinėjimus P. Butlerienės gatvėje. Iškastai 9 kv. m. Aptiktas 120—160 cm XIX—XX a. kultūrinis sluoksnis.

Medininkai

PTC (vad. G. Aleliūnas) tyrė pietinį pilies bokštą, iškasė 157 kv. m. Aptiko 40—100 cm storio XV—XVII a. kultūrinį sluoksnį.

Molėtai

LII (vad. G. Zabiela) miesto centre, Vilniaus g. Nr. 42—48 tyrinėjo vandentiekio trasos vietą — iškasė 220 kv. m. Rastas iki 2,6 m storio XV—XX a. kultūrinis sluoksnis su to meto keramika, gyvulių kaulais, kitais radiniais. Didžioji tyrinėto ploto dalis suardyta XX a. perkasimų.

Palanga

MLIM (vad. R. Sprainaitis) skvere prie Vytauto ir Vasario 16 gatvių ištyrė 16 kv. m. Aptiktas 40—90 cm storio XVIII—XX a. kultūrinis sluoksnis.

Palevenė

LKP MC (vad. P. Tebelškis) vienuolyno teritorijoje ištyrė apie 140 kv. m. Atidengti nugriuvusios vienuolyno dalies pamatai. Aptiktas 40—180 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XVII—XIX a. Atidengti XVIII a. pradžios—XIX a. pamatai.

Pamūšis

LII (vad. A. Varnas) įvairiose senkapio vietose ištyrė 175 kv. m. Senkapis sunaikintas melioruojant upelio slėnį.

Plateliai, Plungės raj.

MLIM (vad. R. Sprainaitis) dvarvietės teritorijoje ištyrė 36 kv. m. Aptiktas 25—80 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XVIII a. antrąja puse—XX a. pirmąja puse.

Seda

LII (vad. A. Varnas) senamiestyje ištyrė daugiau kaip 120 m ilgio trasą. Kai kur aptiktas XVIII—XX a. pradžios kultūrinis sluoksnis.

Telšiai:

a) ŽAM (vad. L. Martinavičienė) Senamiesčio teritorijoje iškasė daugiau kaip 130 kv. m. Rastas permaišytas XIX—XX a. kultūrinis sluoksnis.

b) ŽAM (vad. L. Martinavičienė) ištyrė 40 kv. m. Kunigų seminarijos teritorijoje. Aptiktas 160 storio XX a. I pusės kultūrinis sluoksnis.

c) ŽAM (vad. L. Valatkienė) Senamiesčio zonoje ištyrė 186 kv. m. Aptiktas permaišytas iki 220 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XIX—XX a.

Trakai:

a) TIM (vad. B. Lisauskaitė) vykdė žvalgomojus tyrinėjimus Vytauto gatvėje Nr. 3, 5 ir miesto rotušės teritorijoje. Iškastai du šurfai. Aptiktas kultūrinis sluoksnis, datuojamas XVI—XVII ir XIX a.

b) TIM (vad. B. Lisauskaitė) pusiasalio pilies teritorijoje, šalia „Aukų“ kalno ištyrė 410 kv. m. Po pamatais rastos medinės konstrukcijos dalys bei pamatus saugoję bangolaužiai. Taip pat nustatytas pylimo aukštis, fosos gylis, ją sutvirtinančių sienelių konstrukcija.

c) TIM (vad. B. Lisauskaitė) pietiniuose pilies salos kazematuose ir pietiniame bokšte iškasė 7 šurfus. Nustatytas autentiškas įėjimų į patalpas aukštis, išlikusių konstrukcijų dydžiai. Rasta kalkinė asla, datuojama XV a.

d) PRI (vad. V. Račkauskas) Birutės gatvėje, sklype tarp namų Nr. 28 ir 30, iškasė kelis šurfus. Aptiko nuo 20 iki 205 cm storio kultūrinį sluoksnį, datuojamą XVI a. pabaiga ir XVII a. pradžia.

e) PRI (vad. V. Vainilaitis) Senuosiuose Trakuose Pilies gatvėje Nr. 2 iškasė du šurfus ir ištyrė 8 kv. m. Rasti 3 kapai: jų datos nenustatytos.

Ukmergė:

a) LKP MC (vad. S. Berulis) nustatė Senamiesčio kultūrinio sluoksnio (nuo miesto įsikūrimo iki XVIII a.) ribas.

b) LII (vad. A. Varnas) tyrinėjo teritoriją, esančią Senamiesčio šiaurės vakarų pusėje, Vilkmėrgės upelio pietvakarinio šlaito viršuje, sklype Kranto gatvėje Nr. 20. Iškastai du šurfai (4,5 kv. m). Aptiktas tik XX a. susiformavęs kultūrinis sluoksnis.

Valkininkai

LKP MC (vad. S. Berulis) žvalgytas Senamiesčio kultūrinis sluoksnis ir Valkininkų urbanistikos paminklo teritorija. Nustatytos Valkininkų senamiesčio kultūrinio sluoksnio ribos. Rasta XVII—XVIII a. radinių.

Varniai

ZAM (vad. D. Karalienė) Šv. Aleksandro bažnyčios šventoriaus vartų ir tvoros rekonstrukcijos vietose iškasė 13,3 kv. m. Aptiktas iki 100 cm storio kultūrinis sluoksnis ir XVI—XIX a. radinių.

Vidiškės

LII (vad. A. Varnas) kapinių koplyčios viduje atliko žvalgomuosius darbus ir rado 5 apardytus kapus, datuojamus XIX a. antrąja puse—XX a. pradžia.

Vilkaviškis

LKP MC (vad. S. Berulis) Atgimimo aikštėje Nr. 9 žvalgė XIX—XX a. susiformavusį kultūrinį sluoksnį.

Vilnius:

a) PRI (vad. V. Vainilaitis) Bokšto gatvėje Nr. 3 ištyrė 4 kv. m. Rastas 250 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XIX—XX a.

b) PRI (vad. V. Vainilaitis) T. Kosciuškos gatvėje Nr. 13a iškasė du šurfus bei ištyrė 6 kv. m. Aptiktas 280 cm storio XVII—XIX a. kultūrinis sluoksnis.

c) PRI (vad. V. Vainilaitis) Filaretų gatvėje Nr. 66 iškasė du šurfus ir ištyrė 12 kv. m. Pirmame šurfe rastas vienas kapas be įkapių. Aptiktas 150 cm storio XIX—XX a. kultūrinis sluoksnis.

d) PRI (vad. V. Vainilaitis) Subačiaus gatvėje Nr. 6 iškasė du šurfus ir ištyrė 8 kv. m. Aptiktas 60 cm storio XVI—XVII a. kultūrinis sluoksnis.

e) PRI (vad. V. Vainilaitis) Maironio gatvėje Nr. 6, buvusio Bernardinų vienuolyno vidiniame kieme, ištyrė 144 kv. m. Aptiktas 80 cm storio XV—XIX a. kultūrinis sluoksnis.

f) PRI (vad. V. Vainilaitis) Barbaros Radvilaitės gatvėje Nr. 12 iškasė 16 šurfų. Aptiktas 250 cm storio XVI—XIX a. kultūrinis sluoksnis.

g) PRI (vad. V. Vainilaitis) Maironio gatvėje Nr. 13/6 namo rūsyje ištyrė 93 kv. m, o kieme—25 kv. m. Rūsyje aptiktas 150 cm storio XV—XVII a. kultūrinis sluoksnis.

h) PRI (vad. V. Račkauskas) Trakų gatvėje Nr. 9, Pranciškonų bažnyčios šventoriuje, ištyrė 35 kv. m. Rasti kapai datuojami XV a. Prie centrinio įėjimo atidengtas XVIII a. akmenų grindinio fragmentas.

k) PRI (vad. V. Račkauskas) Basanavičiaus gatvėje Nr. 4 iškasė 4 šurfus. Aptiktas XIX—XX a. kultūrinis sluoksnius.

l) PRI (vad. V. Daminaitis) vykdė archeologinius tyrinėjimus prieš pagrindinį Šv. Kazimiero bažnyčios fasadą. Rastos kelių pastatų liekanos, akmenų grindinys bei įėjimas į rūsius.

m) PRI (vad. V. Daminaitis) A. Vienuolio mokyklos kieme (Didžioji 32) rastame XV—XVIII a. kultūriniame sluoksnyje aptiko neaiškios paskirties medinio pastato liekanų bei gotikinio pastato fragmentų.

n) PRI (vad. R. Žukovskis) Pilies g. Nr. 16 namo rūsiuose ištyrė 182 kv. m. Rasta XVII—XIX a. keramikos, koklių fragmentų. Aptikti akmenų grindiniai datuojami XIX a. Kultūrinio sluoksnio horizontai permaišyti, jo storis 30—60 cm.

o) PRI (vad. T. Poška) Gaono gatvėje Nr. 7 namo rūsiuose, ištyrė 82 kv. m. Aptiktas 50—200 cm storio XVI—XIX a. kultūrinis sluoksnius.

p) PRI (vad. T. Poška) M. Paco gatvėje Nr. 4, buvusio Šv. Petro ir Povilo bažnyčios Laterano kanauninkų vienuolyno teritorijoje, ištyrė 57 kv. m. Aptiktas 140—320 cm storio XVII—XIX a. kultūrinis sluoksnius.

r) PRI (vad. T. Poška) Didžiojoje gatvėje Nr. 8, 10 aptiko 200—400 ir 200—500 cm storio XVII—XX a. kultūrinį sluoksnį bei nustatė čia stovėjusių pastatų konfigūraciją.

s) PRPI (vad. K. Katalynas) Liejyklos gatvės namo Nr. 4 pietvakarinėje kiemo dalyje ištyrė 24 kv. m. Aptikti XVIII a. antrosios pusės—XIX a. pastato pamatai. Rastas 90—200 cm storio XVII—XX a. pirmosios pusės kultūrinis sluoksnius.

š) PRPI (vad. K. Katalynas) Verkių gatvėje Nr. 70, pietinėje buvusio Trinapolio vienuolyno kiemo dalyje, ištyrė 13 kv. m. Aptiktas apie 45 cm storio XVII—XIX a. kultūrinis sluoksnius.

t) PRPI (vad. K. Katalynas) Literatų gatvėje Nr. 4 iškasė vieną šurfą. Aptiktas 250 cm storio XIX—XX a. kultūrinis sluoksnius.

u) PRPI (vad. K. Katalynas, V. Morkūnas) Akmenės gatvėje Nr. 4a ištyrė 112 kv. m. Aptiktas 50—250 cm storio XIX—XX a. kultūrinis sluoksnius.

v) PRPI (vad. A. Vaicekauskas) tyrinėjo Šv. Stepono bažnyčios šventorių. Iširta apie 20 kv. m. Rasta 13 kapų, datuojamų XVII a.

w) PRPI (vad. E. Skardžius) Liejyklos Nr. 3/1 ir Benedektinų Nr. 2/28 gatvėse ištyrė 863 kv. m. Aptiktas 140—160 cm storio XV—XX a. kultūrinis sluoksnius.

x) LII (vad. V. Urbanavičius) Vilniaus Žemutinės pilies rūmų kieme ištyrė 550 kv. m. Gotikinių rūmų rytinio korpuso kiemo pusėje rasti dviejų atramų pamatai, XV a. kiemo akmenų grindinio dalis, po kuria pastebėtos XIII a. antrosios pusės mūrinio pastato liekanos. Aptiktos I tūkst. antrosios pusės gyvenvietės kultūrinio sluoksnio liekanos. Rūmų F ir G rūsiuose iširtas XIII—XIV a. kultūrinis sluoksnius.

y) LKP MC (vad. Škimelis) buvusioje Verkių dvaro oranžerijos ir ūkininių pastatų vietoje ištyrė 21,5 kv. m. Rastas XIX—XX a. kultūrinis sluoksnius. Oranžerijos pamatuose rastas kertinis akmuo su iškalta 1783 m. data.

ž) VU (vad. A. Luchtanas) rūsyje po Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto pietiniu korpusu ištyrė 12 kv. m. Aptiktas XVI—XIX a. kultūrinis sluoksnius.

V i r b a l i s:

a) PRPI (vad. A. Žalnierius) Vilniaus gatvėje Nr. 22 ištyrė 106 kv. m plotą. Rastas 130—230 cm storio kultūrinis sluoksnius datuojamas XV—XIX a.

b) PRPI (vad. A. Strazdas) Vilniaus gatvėje Nr. 5a, katalikų parapijos gyvenamo namo vietoje, ištyrė 10 kv. m. Rastas iki 130 cm storio kultūrinis sluoksnius, XIX—XX a. permaišytas. Aptikta XVII—XVIII a. radinių.

c) LKP MC (vad. S. Berulis) žvalgytas ruošiamas užstatyti plotas Vilniaus gatvėje Nr. 22. Rastas XVII a. vidurio ir vėlesnio laikotarpio kultūrinis sluoksnius.

7. Neaiškios paskirties ir datavimo paminklai

D a u g a i l i a i, Utenos raj., Sudeikių apyl. KPI (vad. R. Akavickas) senovinių gynybinių įtvirtinimų vietoje ištyrė 38 kv. m. Aptiktos neaiškios paskirties XVI—XVII a. pastato liekanos. Archeologijos paminklo tipas nenustatytas.

J a k a i, Klaipėdos raj. MLIM (vad. R. Banytė) tyrinėjo teritoriją pylimų vietoje. Radinių nerasta, paminklo datavimas neaiškus.

K u d i r k o s N a u m i e s t i s, LKP MC (vad. S. Berulis) V. Kudirkos aikštės pietvakariniame pakraštyje kultūrinio sluoksnio nerado.

M i r a b e l i s, Kupiškio raj. LKP MC (vad. P. Tebelškis) ištyrė 47 kv. m. Radinių nerasta. Paminklo paskirtis ir datavimas nenustatyti.

V a r s ė d ž i a i, Šilalės raj., Obelyno apyl. LKP MC (vad. A. Škimelis) ištyrė 50 kv. m plotą. Kapų nerasta. Išaiškintas antrasis kapinynas, kurio vietoje ištirta 16 kv. m, tačiau kapų taip pat nerasta.

V i d i š k i a i, Ukmergės raj., Vidiškių apyl. LKP MC (vad. S. Berulis) vakariniame karjero šlaite rado vieną kapą, kurio datuoti nepavyko.

Ž a d g a i l a i, Tauragės raj., Dauglaukio apyl. LII (vad. A. Asadauskas) ištyrė daugiau kaip 120 kv. m. Aptiktas iki 50 cm storio XII a. kultūrinis sluoksnius.

A. A s a d a u s k a s

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO ETNOGRAFINĖS EKSPEDICIJOS

1993 METAIS

1993 m. etnografinės ekspedicijos su pertraukomis vyko nuo balandžio 14-os iki rugsėjo 30-os dienos. Jose dalyvavo Etnografijos skyriaus 6 bendradarbiai. Jie dirbo pagal programų „Etninė kultūra tautinio atgimimo laikotarpiu“ (mokslinė bendradarbė L. Kazlauskienė, vyresnysis mokslinis bendradarbis V. Milius, mokslinė bendradarbė J. Morkūnienė), „Šeima ir etniniai procesai“ (vyresnysis mokslinis bendradarbis P. Kalnius), „Kaimo bendruomenės papročių raida Lietuvoje. D. 2“ (vyriausioji moks-

linė bendradarbė R. Merkienė, asistentė R. Paukštytė) individualias užduotis. Lauko tyrinėjimų darbus taip pat dirbo Etnografijos skyriaus dailininkė R. Pilkaitė-Butvilienė, samdyti dailininkai ir laborantai, Lietuvos istorijos instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto etnologijos doktorantai bei studentai, Lietuvos istorijos instituto Jaunųjų etnografų mokyklos moksleiviai. Duomenys buvo renkami keliais būdais: stebėjimo ir pastebėtų dalykų aprašymo, jų fotografavimo, piešimo ir braižymo, medžiagos pateikėjų laisvos apklausos; taip pat buvo pildomi temų vykdytojų sudaryti klausimų lapai ir anketos.

P. Kalniaus grupė (vyr. laborantai R. Vorevičius ir L. Ručinskienė) rugsėjo 1—30 dienomis, naudodami anketą „Rytų Lietuvos gyventojų šeima“, aštuoniose Šalčininkų ir Vilniaus rajonų apylinkėse surinko daugiau kaip 200 žmonių interviu, taip pat užrašė atsakymų į anketoje pateiktus klausimus. P. Kalniaus nuomone, ši, statistiškai dar neapdorota, medžiaga leidžia skirti dvi viena kitai priešingas regiono gyventojų etninio apsisprendimo tendencijas. Iš vienos pusės daugėja žmonių, norinčių integruotis į Lietuvos kultūrą ir laikyti save Lietuvos Respublikos piliečiais. Antra vertus, tvirtėja dalies žmonių lenkiškoji savimonė ir nuostata ignoruoti regiono lietuviškąją etnokultūrinę integraciją. Abiejų tendencijų plėtotei labai didelę įtaką daro šeimų etninė sudėtis ir jų etnokultūrinės orientacijos.

L. Kazlauskienės grupė (dailininkai V. Gustas, A. Bareikytė, D. Usačiovaitė) birželio 1—11 d. dirbo Kaišiadorių, Šalčininkų, Trakų, Vilniaus, 14—30 d. — Joniškio, Pakruojo, Pasvalio, Radviliškio, Šiaulių, liepos 1—31 d. — Alytaus, Kauno, Lazdijų, Prienų, Sakių, Vilkaviškio, Marijampolės, rugpjūčio 1—31 d. — Anykščių, Jonavos, Kėdainių, Kupiškio, Panevėžio, Raseinių rajonuose. Ekspedicijos metu apklausė 74 žmones, užrašė 317 p. informacijos apie XIX a. pab.—XX a. upių ir ežerų žvejybą, nupiešė 398 žvejybos inventoriaus vienetus.

J. Morkūnienė vadovavo grupėms, kurios birželio 22—25 d. dirbo Vilniaus rajone (R. Paukštytė, R. Pilkaitė-Butvilienė), liepos 26—30 d. — Klaipėdos, Šilutės, Tauragės rajone (R. Paukštytė, laborantė E. Norgėlaitė, doktorantai: A. Čepaitienė ir V. Savoniakaitė), rugpjūčio 24—27 d. — Ignalinos, Molėtų, Švenčionių rajone (R. Butvilienė, doktorantės V. Mikutavičiūtė ir V. Savoniakaitė). J. Morkūnienė rinko medžiagą apie XIX a. pab.—XX a. pirmosios pusės Lietuvos odminystę ir kailiadirbystę, naudodama klausimų lapą „Odos ir kailių išdirbimas“, apklausė 20 pateikėjų, užrašė 70 lapų informacijos ir nufotografavo apie 90 įvairių etnografinių objektų kadru.

R. Butvilienė padarė 38 kailiadirbystės ir odminystės įrankių bei jų detalių piešinius ir brėžinius. Surinkta duomenų apie amatininkų socialinę ir ekonominę padėtį, amato mokymosi ypatybes, darbo įrankius, odų išdirbimo eigą ir technologijos savitumus. Taip pat buvo tiriama naujovių poveikis liaudiškai technologijai ir kailiadirbių tarpusavio santykiai. J. Morkūnienės nuomone, tirti XIX a. pabaigos—XX a. pradžios kailiadirbystę ir odminystę pradėta pernelyg vėlai — jau labai sunku rasti žmonių, išmanančių senąsias amato paslaptis ir norinčių jas perduoti.

V. Milius su dailininke J. Kubiliūte rugpjūčio 1—15 d. tyrinėjo Anykščių rajono Viešintų apylinkės Andrioniškio, Bylėnų, Didžiuliškių, Laitelių, Papilių, Umėnų kaimų kapines. Viešintose iširtos senosios ir naujosios katalikų, taip pat žydų kapinės. Padaryti 9 aprašai. Juose apibūdinta kapinių aptvėrimai, vartai, takai, apželdinimas, antkapiniai paminklai, kapai ir jų priežiūra. Padaryta 51 įvairių etnografinių objektų, daugiausia kryžių, stogastulpių ir koplytstulpių, nuotrauka. J. Kubiliūtė nupiešė 40 geležinių kaltinių kryžių, taip pat senųjų ir naujųjų kapų tvorelių. Lietuvos nacionaliniam muziejui pateikta duomenų apie įsigytinus išliekamąją vertę turinčius etnografinius objektus. Ekspedicijos metu V. Milius pastebėjo, kad per kelerius paskutiniuosius metus kaimų kapinaitės buvo aptvarkytos, kai kuriose pastatyta viešintiškio kryždirbio Povilo Bugailiškio, mirusio 1992 m., sukurtų ažuolinių paminklų, skirtų tremtiniam ir sovietmečio aukoms.

R. Merkienės grupė balandžio 14—15 d. dirbo Šalčininkų ir Varėnos rajonuose (doktorantai V. Savoniakaitė ir Z. Šaknys, Jaunųjų etnografų mokyklos moksleiviai), birželio 21—26 d.— Alytaus, Marijampolės, Prienų rajonuose (doktorantai V. Savoniakaitė, Z. Šaknys, laborantas G. Aučnikas, Jaunųjų etnografų mokyklos moksleiviai), birželio 28—liepos 2 d.— Akmenės ir Mažeikių rajonuose (doktorantas Z. Šaknys, laborantai G. Aučnikas ir O. Kavaliauskas, VDU studentė praktikantė Z. Paipulaitė, Jaunųjų etnografų mokyklos moksleiviai), liepos 3—9 d.— Trakų ir Varėnos rajonuose (vyresnioji laborantė D. Svidinskaitė), liepos 12—16 d.— Biržų, Kėdainių, Panevėžio, Ukmergės rajonuose (laborantas G. Aučnikas). Visą laiką grupėje buvo ir viešnia iš Čikagos Rūta Saliklienė. Ji rinko medžiagą apie lietuvių tekstilę mokslų daktaro disertacijai. Be to, birželio 21—26 d. Alytaus ir Marijampolės rajonuose, liepos 19—24 d. Varėnos rajone etnografinę praktiką atliko ir duomenų apie dvasinę ir materialinę kultūrą užrašė VDU studentės N. Girdzijauskaitė (32 lapus), V. Grabauskaitė (21 lapą), Z. Paipulaitė (21 lapą), L. Valiukaitė (21 lapą). Laborantai naudojo spec. klausimų lapais: „Kalendorinių švenčių trukmė“, „Šventinės sūpuoklės“, „Švėstas ir nepaprastas vanduo“, „Švėsti verbų žolynai“, „Velykinė žaluma“, „Žydinti augmenija ir žemės vaisių šventinimas“, „Apeiginė ugnis ir duona“, „Pavasario, vasaros ir rudens šventės“, „Žiemos meto būrimai ir tikėjimai“, „Kasdieniai ir šventiniai žiemos valgiai“. G. Aučnikas apklausinėjo 20 pateikėjų ir užrašė 52 lapus, O. Kavaliauskas — 8 pateikėjus (19 lapų), D. Svidinskaitė — 5 pateikėjus (31 lapą). Jaunųjų etnografų mokyklos moksleiviai pateikė 114 lapų informacijos, kurią surinko naudodamiesi etnografinių klausimų rinkiniu „Kaimo papročiai ir žinija“ (Vilnius, 1991). R. Merkienė apklausė 32 žmones ir užrašė 101 lapą informacijos apie Lietuvos valstiečių kalendorines šventes. Surinkta medžiaga leidžia patikslinti papročių paplitimo arealus ir kaip XX a. kito kalendorinių švenčių struktūra. Ji patvirtino, kad XX a. pradžioje, o kai kur ir iki šiol Lietuvoje per Kūčias vakarienes apeigoms nepriklausomai nuo lyties vadovauja vyriausias šeimos žmogus. Jo vieta galustalėje buvo tol, kol stalas stovėjo kambario kertėje. Dauguma Kūčių, advento ir gavėnios valgių (aguonpienis, sūdyta arba aliejuje kepta silkė, upių ir ežerų žuvis, avižinis, vėliau ir kitoks kisielius, virtos

pupos, šutinti žirniai ir pan.) buvo tie patys, skyrėsi tik patiekalų gausa. Patikslinta verbos naudojimo perkūnijai atitolinti būdai ir jų arealai, taip pat būdų lietuvi iššaukti variantai. Nustatyta, kad krikščionybė Lietuvoje neabejotinai prisidėjo prie daugelio kalendorinių papročių susiliejimo. Senaisiais tikėjimais pagrįstų papročių ilgiausiai išliko Dzūkijoje. Apie juos dalis vyresnio amžiaus pateikėjų kalba nenoriai ir sunku nustatyti, ar jie kai kurių papročių nežino, ar tik vengia apie juos pasakoti, nepasitikėdami duomenų rinkėjais. Pasitikėjimui įgyti reikia laiko, todėl tenka lėtinti darbą. Vertėtų kelerius metus iš eilės rengti ekspedicijas į tas pačias vietas.

Nemaža duomenų daktarinių disertacijų tematika, atitinkančia Lietuvos istorijos instituto tyrimų programas, surinko doktorantai, dirbdami pavieniui ir instituto darbuotojų grupėse.

R. Paukštytė rinko duomenis pagal klausimų lapus „Gimtųjų papročiai“ ir „Krikštynų papročiai“, apklausė 13 pateikėjų ir užrašė 45 lapus informacijos, jai talkinusi laborantė E. Norgėlaitė pagal išankstinius klausimų lapus apklausinėjo 10 žmonių ir užrašė 43 lapus atsakymų. Vilniaus krašte buvo apklausinėtos kelios totorės. R. Paukštytės teigimu, šie aprašai leidžia pastebėti lietuvių ir totorių gimtųjų papročių bendrumus ir savitumus. Ekspedicijos duomenys parodė, kad Klaipėdos krašto gimtųjų ir krikštynų papročiai neretai skiriasi nuo papročių, paplitusių kitose Lietuvos dalyse.

A. Čepaitienė, naudodama klausimų lapą „Vėpimas ir vėpimo įrankiai“, apklausė 9 žmones ir užrašė 40 puslapių informacijos. Ji pastebėjo, kad Klaipėdos krašto gyventojai XX a. I pusėje audeklus daugiausia pirkė parduotuvėje. Vyresnio amžiaus moterys vėpė siūlus kojiniams ir pirštinėms megzti. A. Čepaitienė iškėlė hipotezę, kad šiame krašte dėl mažos gamybos apimtys buvo naudojami vėpimo rateliai be prieverpsčių. Liepos 10—15 d. A. Čepaitienė rinko medžiagą Vilniuje: pagal specialiai paruoštus klausimus apklausinėjo 4 tautodailininkus (19 puslapių atsakymų). Buvo siekiama surinkti duomenų apie šiuolaikinių liaudies meno dirbinių ornamentikos tautinę simboliką ir suvenyrinių vėpimo įrankių gamybą. Rinkėja atkreipė dėmesį į tai, kad tautodailininkai, gaminantys prieverpstes, jas laiko ne vėpimo įrankiu, o kambario papuošalu.

V. Mikutavičiūtė padarė 10 aprašų (32 lapus) apie valstiečių gyvenamųjų namų interjerą, baldus, interjero sakralinius elementus, jo puošybą kalendorinių ir šeimyninių švenčių metu, namų aplinkai būdingas šventinio etiketo formas. Be to, nubraižė 5 gyvenamųjų namų planus.

V. Savoniakaitė rinko medžiagą apie liaudies tekstilę ir jos ornamentiką. Tuo tikslu 14-oje rajonų apklausinėjo 27 duomenų pateikėjus apie naudotus audimo įrankius, taip pat audimo techniką, spalvų derinius, raštų komponavimo būdus. Rado nemaža audinių, nupiešė jų ornamentikos schemų.

Ž. Šaknys apklausė 21 žinių pateikėją ir užrašė 76 lapus atsakymų į klausimų lapus „Jaunimo brandos apeigos ir išėjimo iš jaunimo bendrijos papročiai“ bei „Jaunimo tarpusavio bendravimo papročiai“. Žemaitijoje surinkta medžiaga apie patalkių vakarėlių papročius. Ž. Šaknys atkreipė dėmesį į dar netyrinėtą jaunimo papročių sritį — jaunimo mišias;

jų rado Metelių, Kalvarijos, Akmenynų, Simno parapijose. Ž. Saknys-ke-
lia hipotezę, kad šventės laikas ir jos socialinės funkcijos ir pagrindiniai
nebažnytiniai šventės elementai yra labai panašūs į Šiaurės rytų Lietu-
vos jaunimo suėjimus — „kupolines“. Ekspedicijos medžiaga leido patiks-
linti Pietų Lietuvos jaunimo brandos apeigų arealus. Užrašyta archaiškų
tikėjimų ir papročių. Dargužių kaime mergina būdavo pripažįstama su-
brendusia po pirmojo ėjimo kūma. Cižiūnų kaime įvairaus amžiaus jau-
nuoliai per vakarėlį turėjo griežtai nustatytą vietą, Žiūrų kaime tikėta,
kad galima užburti jaunosios „vainikėlį“. Ypač daug dėmesio ekspedici-
jos metu skirta bendraamžių bendrijos institutui tirti.

Vytautas T u m è n a s liepos 8—14 d. Trakų ir Varėnos rajonuose, nau-
dodamas klausimų lapą „Juostos“, rinko medžiagą apie liaudiškas juostas
ir jų ornamentiką. Užrašė 16 lapų informacijos, nupiešė 4 piešinius. Ras-
ta naujų duomenų apie juostų dėvėseną, tikėjimų, susijusių su audimu ir
jo technologija, raštų pavadinimų.

1993 m. Lietuvos istorijos instituto etnografinių ekspedicijų medžiagos
tematika labai įvairi. Surinkti duomenys sudaro rimtą pagrindą tiriamoms
temoms toliau gvildinti. Šis ekspedicijos dalyvių įdirbis bus taip pat nau-
dingas ateityje, rengiant naujas instituto programas, skirtas materialinės
ir dvasinės kultūros problemoms spręsti.

R. Merkienė